

Universitätsbibliothek Wuppertal

Titi Livii Patavini Historiarvm Libri Qvi Svpersvnt Omnes

Livius, Titus

Mannhemii, 1780

Liber XXX

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1309](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1309)

LIBER XXX

I.

C. N. SERVILIUS Cæpio & C. Servilius Geminus consules, (sexthus decimus is annus a. C. 203° belli Punici erat) quum de republica belloque & provinciis ad senatum retulissent, censuerunt Patres, ut consules inter se compararent, fortirenturve, uter Bruttios adversus Hannibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet. Cui Bruttii evenissent, exercitum a P. Sempronio (a) acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) Licinio subcederet: is Romam reverteretur, bello quoque bonus habitus, ad cetera, quibus nemo ea tempestate instructior civis habebatur, congestis omnibus humanis a natura fortunaque bonis. Nobilis idem ac dives erat: forma viribusque corporis excellebat. Facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu, ad (b) populum suadendi ac dissuadendi locus esset: juris pontificii peritissimus. Super hæc, bel-

Laus
P. Licinii.

(a) add. consule Gron.

(b) & ad Gron.

U. c. 549.
a. C. 203. licæ quoque laudis (c) consulatus compotem fecerat. Quod in Brutiis provincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius novo consuli tradere exercitum iussus: ipse, prorogato imperio, Galliam provinciam obtinere cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde provincias: Cæpioni Bruttii, Servilio Gemino Etruria evenit. Tum prætorum provinciæ in sortem conjectæ. Jurisdictionem urbanam Pætus Ælius, Sardiniam P. (d) Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Lucretio Spurio eæ fuerant) Quinctilius Varus est fortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, ut Genuam oppidum a Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni, non temporis, sed rei gerendæ sine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est: decretumque, ut supplicatio fieret, quod is in Africam provinciam trajecisset, ut ea res salutaris populo Romano ipsique duci atque exercitui esset.

(c) *laudes Gron.*

(d) *Cn. Gron. Crev.*

II. IN Siciliam tria millia militum sunt scripta. Et, quia, quod roboris ea provincia habuerat, in Africam transvectum fuerat, ne qua classis ex Africa trajiceret, quadraginta navibus custodiri placuerat Siciliae maritimam oram. Tredecim novas naves Villius secum in Siciliam duxit: ceterae in Sicilia veteres refectae. Huic classi M. Pomponius, prioris anni praetor, prorogato imperio praepositus, novos milites ex Italia advectos in naves inposuit. Parem navium numerum Cn. Octavio, praetori item prioris anni, cum pari jure imperii ad tuendam Sardiniae oram Patres decreverunt. Lentulus praetor duo millia militum dare in naves iussus. Et Italiae ora, quia incertum erat, quo missuri classem Carthaginienes forent, (videbantur autem, quidquid nudatum praesidiis esset, petituri) M. Marcio, praetori prioris anni, cum totidem navibus tuenda data est. Tria millia militum in eam classem ex decreto Patrum consules scripserunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniae cum exercitibus imperioque veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino, decretae. Viginti omnino legionibus, & centum sexa-

U. c. 549.
a. C. 203.

Legiones
20.

U. e. 549.

a. C. 203.

naves 160.

ginta navibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in provincias ire iussi. Consulibus imperatum, priusquam ab urbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vovisset, si eodem statu respublica staret. Et novas religiones excitabant in animis hominum prodigia, ex pluribus locis nunciata. Aurum in Capitolio corvi non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antii coronam auream adrosere. Circa Capuam omnem agrum locustarum vis ingens, ita ut, unde advenissent, parum constaret, complevit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagninæ sparsi primum ignes in cælo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus est; circumlum deinde ipsum major solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro ingentem sinum confedit. Consul alteri, primam hostiam inmolanti, caput jecinoris defuit. Ea prodigia maioribus hostiis procurata. Editi a collegio pontificum Dii, quibus sacrificaretur.

III. His transactis, consules prætoresque in provincias profecti. Omnibus tamen, velut
eam

eam sortitis, Africæ curâ erat; seu quia ibi summam rerum bellicue verti cernebant; seu ut Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa civitas erat. Itaque non ex Sardinia tantum, (sicut ante dictum est) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia, & omne genus commeatus eo portabantur. Nec Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiserat, quæ multa simul undique eum circumstant. Uticam obsidebat. Castra in conspectu Hasdrubalis erant. Carthaginenses deduxerant naves. Classem paratam instructamque ad commeatus intercipiendos habebant. Inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo miserat; si forte jam (e) fatias amoris in uxore ex multa copia cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginensibus conditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam, si bellaretur, spes ulla desciturum adferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim, (& ita pars major auctores sunt) quam ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra Romana ad conloquium venisse. Primo

U. c. 549.
a. C. 203.

*Res gestæ
in
Africa.*

U. c. 549.
a. C. 203.

Castra
Hafdrubalis &
Syphacis.

eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit. Postea, ut causa probabilis suis commendi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere, ac spem facere, sæpius ultro citroque agitantibus rem venturam. Hibernacula Carthaginensium, congesta temere ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue arundine textis, storeaque pars maxima textis, passim nullo ordine, quidam, ut sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostium per occasionem incendendi.

IV. Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem, calorum loco primos ordines spectatæ virtutis atque prudentiæ servili habitu mittebat; qui, dum in conloquio legati essent, vagi per castra, alius alia, aditus exitusque omnes, situm formamque & universorum castrorum, & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum intervalli inter Hafdrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremque simul noscerent stationum vigiliarumque: nocte, an interdiu opportuniores insidiantibus essent. Et inter crebra conloquia alii atque alii de industria. quo plu-

ribus omnia nota essent, mittebantur. Quum
 sæpius agitata res certiorē spem pacis in
 dies & Syphaci & Carthaginensibus per eum
 faceret; legati Romani « vetitōs se reverti
 » ad imperatorem [aiunt] nisi certum respon-
 » sum detur. Proinde, seu ipsi staret jam sen-
 » tentia, seu consulendus Hasdrubal & Car-
 » thaginenses essent, consuleret. Tempus esse
 » aut pacem componi, aut bellum naviter
 » geri.» Dum consultitur Hasdrubal ab Syphace,
 ab Hasdrubale Carthaginenses; & speculatores
 omnia visendi, & Scipio ad comparanda ea,
 quæ in rem erant, tempus habuit. Et ex men-
 tione ac spe pacis neglegentia, ut sit, apud
 Pœnos Numidamque orta cavendi, ne quid
 hostile interim paterentur. Tandem relatum
 responsum, quibusdam (quia nimis cupere
 Romanus pacem videbatur) iniquis per occa-
 sionem adjectis; quæ perobportune cupienti
 tollere inducias Scipioni causam præbuere:
 ac nuncio regis, quum relaturum se ad con-
 silium dixisset, postero die respondit, « Se
 » uno frustra tendente, nulli alii pacem pla-
 » cuisse. Renunciaret igitur, nullam aliam
 » spem pacis, quam relictis Carthaginensibus,
 » Syphaci cum Romanis esse.» Ita tollit in-

U. e. 549.
a. C. 203.

*U. e. 549.
a. C. 203.*

ducias, ut libera fide incepta exsequeretur: deductisque navibus (& jam veris principium erat) machinas tormentaque, velut a mari adgressurus Uticam, inponit. Et duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum super Uticam mittit: simul ut ab eo, quod parabat, in alterius rei curam converteret hostium animos: simul ne qua, quum ipse ad Syphacem Hasdrubalemque profectus esset, eruptio ex urbe & inpetus in castra sua, relicta cum levi præsidio, fieret.

*Incesa a
Scipione.*

V. His præparatis, advocatoque consilio, edicere exploratoribus iussis, quæ comperta adferrent, Masiniffaque, cui omnia hostium nota erant; postremo ipse, quid pararet in proximam noctem, proponit. Tribunus edicit, ut, ubi, prætorio dimisso, signa concinuissent, extemplo educerent castris legiones. Ita, ut imperaverat, signa sub occasum solis efferi sunt cœpta. Ad primam ferme vigiliam agmen explicaverunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium perventum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Masiniffamque ac Numidas, adtribuit: & castra Syphacis invadere, ignes-

que conjicere jubet. Singulos deinde separatim, Lælium ac Masinissam, seductos obtestatur, « ut, quantum nox providentiæ adimat, » tantum diligentia expleant curaque. Se Hafdrubalem Punicaque castra adgressurum. » Ceterum non ante cœpturum, quam ignem in regiis castris conspexisset. » Neque ea res morata diu est. Nam, ut proximis casis injectus ignis hæsit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, totis se passim dissipavit castris. Et trepidatio quidem, quanta necesse erat, in nocturno effuso tam late incendio orta est: ceterum, fortuitum, non hostilem ac bellicum, ignem rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi, in armatos incidere hostes, maxime Numidas, ab Masinissa notitia regionum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilibus semisomnos hausit flamma: multi in præcipiti fuga, ruentes super alios alii, in angustiis portarum obruti sunt.

VI. RELUCENTEM flammam primo vigiles Carthaginensium, deinde excitati alii nocturno tumultu quum conspexissent, ab eodem errore credere & ipsi sua sponte incendium ortum. Et clamor inter cædem & vulnera

*U. c. 549.
a. C. 203.*

U. e. 549.
a. C. 203.

sublatus, an ex trepidatione nocturna esset, confusus, sensum veri adimebat. Igitur pro se quisque inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset, omnibus portis, qua cuique proximum erat, ea modo, quæ restinguendo igni forent, portantes, in agmen Romanum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquam hostili odio, etiam ne quis nuncius effugeret, extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas invadit: ignibusque in proxima tecta coniectis, effusa flamma primo veluti sparsa pluribus locis reluxit, dein per continua serpens, uno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines jumentaque fœda primum fuga, dein strage, obruerant itinera portarum. Quos non obpresserat ignis, ferro absumti: binaque castra clade una deleta. Duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum duo millia peditum & quingenti equites semiermes, magna pars faucii, adflatique incendio, effugerunt. Cæsa aut hausta flammis quadraginta millia hominum sunt, capta supra quinque millia: multi Carthaginensium nobiles, undecim senatores, signa militaria centum septuaginta quatuor, equi Numidici supra duo millia septingenti, elephanti sex

capiti; octo flamma ferroque absumti, magna-
que vis armorum capta. Ea omnia imperator
Vulcano sacrata incendit.

a. c. 549.
U C. 203.

VII. HASDRUBAL ex fuga, cum paucis, Afrorum urbem proximam petierat: eoque omnes, qui supererant, vestigia ducis sequentes, se contulerant. Metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti: nec quidquam hostile, quia voluntate concesserant in ditionem, factum. Duæ subinde urbes captæ direptæque. Ea præda, & quæ castris ex incensis & igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium ferme inde spatio loco communito confedit. Hasdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius confuleretur. Quo tantus primo terror est adlatus, ut omissa Utica, Carthaginem crederent extemplo Scipionem obsesurum. Senatam itaque suffetes (quod velut consulare imperium apud eos erat) vocaverunt. Ibi e tribus (f) (una de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Hannibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam revocabat: tertia Romanæ in adversis rebus

(f) *ibi tribus didis sententiis* Gron. Crev.

U. c. 549.
a. C. 203.

constantiæ erat; reparandum exercitum, Syphacemque hortandum (g), ne bello absteret, cenſebat) hæc ſententia, quia Haſdrubal præſens Barcinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in urbe agrisque haberi cœptus, & ad Syphacem legati miſſi, ſumma ope & ipſum reparantem bellum: quum uxor non jam, ut ante, blanditiis, ſatis potentibus ad animum amantiſ, ſed precibus & miſericordia valuiffet, plena lacrimarum obteſtans, ne patrem ſuum patriamque proderet, iſdemque ſlammis Carthaginem, quibus caſtra conflagraſſent, abſumi ſineret. Spem quoque obportune oblatam adferebant legati: quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Abbam, ab conquiſitoribus ſuis conducta in Hiſpania, egregiæ juventutis, ſibi obcurriſſe: & Haſdrubalem prope diem adfore cum manu haudquaquam contemnenda. Igitur non benigne modo legatis reſpondit, ſed oſtendit etiam multitudinem agreſtium Numidarum, quibus per eoſdem dies arma equoſque dediſſet, & omnem juventutem adfirmat exciturum ex regno. « Scire incendio, non proelio, cladem

Carthaginienſis bellum reparant.

(g) *orandum Gron. Crev.*

» acceptam. Eum bello inferiorem esse, qui
 » armis vincatur. » Hæc legatis responsa. Et
 post dies paucos rursus Hasdrubal & Syphax
 copias junxerunt. Is omnis exercitus fuit
 triginta ferme millium armatorum.

U. c. 549.

a. C. 202.

*Copias
 cum
 Syphace
 jungunt.*

VIII. SCIPIONEM, velut jam debellato,
 quod ad Syphacem Carthaginensesque adti-
 neret, Uticæ obpugnandæ intentum, jamque
 machinas admoventem muris, avertit fama
 redintegrati belli: modicisque præfidiis ad
 speciem modo obsidionis terra marique re-
 lictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes
 pergit. Primo in tumulto, quatuor ferme mil-
 lia distante ab castris regiis, confedit: postero
 die cum equitatu in Magnos (ita vocant)
 campos, subjectos ei tumulto, degressus,
 subcedendo ad stationes hostium, laessendo-
 que levibus præliis, diem absumpfit: & per
 insequens biduum tumultuosus hinc atque
 illinc excursionibus in vicem, nihil dictu fa-
 tis dignum fecerunt. Quarto die utrimque in
 aciem descensum est. Romanus principes post
 hastatorum prima signa, in subsidiis triarios
 constituit: equitatum Italicum ab dextro
 cornu, ab lævo Numidas Masinissamque ob-
 posuit. Syphax Hasdrubalque, Numidicis ad-

U. c. 549. versus Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masinissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in adversa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul utraque cornua, & Numidæ & Carthaginienses pulsi. Nam neque Numidæ, maxima pars agrestes, Romanum equitatum, neque Carthaginienses, & ipse novus miles, Masinissam, recenti super cetera victoria terribilem, sustinere. Nudata utrimque cornibus Celtiberum acies stabat: quod nec in fuga salus ulla ostendebatur locis ignotis, neque spes veniæ ab Scipione erat; quem, bene meritum de se & gente sua, mercenariis armis in Africam obpugnatum venissent. Igitur, circumfusus undique hostibus, alii super alios cadentes, obstinati moriebantur: omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Hasdrubal præceperunt. Fatigatos cæde diutius, quam pugna, victores nox obpressit.

IX. POSTERO die Scipio Lælium Masinissamque, cum omni Romano & Numidico equitatu expeditisque militum, ad persequendos Syphacem atque Hasdrubalem mittit. Ipse, cum robore exercitus, urbes circa, quæ

*Prælium
committitur.*

*Vincunt
Romani.*

omnes (h) Carthaginensium ditiois erant, *U. c. 549.*
 partim spe, partim metu, partim vi subegit. *a. C. 207.*

Carthagini quidem erat ingens terror, & *Terror*
 circumferentem arma Scipionem, omnibus *Pannonum.*

finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthagine
 nem repente adgressurum credebant. Itaque
 & muri reficiebantur, propugnaculisque ar-
 mabantur: & pro se quisque, quæ diutinæ
 obsidioni tolerandæ sunt, ex agris convehit.
 (i) Rara mentio est pacis, frequentior le-
 gatorum ad Hannibalem arcessendum mitten-
 dorum. Pars maxima classem, quæ ad com-
 meatus excipiendos parata erat, mittere ju-
 bent ad obprimendam stationem navium ad
 Uticam, incaute agentem: forsitan etiam
 navalia castra, relicta cum levi præsidio,
 obpressuros. In hoc consilium maxime incli-
 nant: legatos tamen ad Hannibalem mitten-
 dos censent. Quippe, classi ut felicissime ge-
 rantur res, parte aliqua levare Uticæ obsi-
 dionem: Carthaginem ipsam qui tueatur (k),
 neque imperatorem alium, quam Hanniba-
 lem, neque exercitum alium, quam Hanni-

(h) *urbes circa omnes, quæ Gron. Crey.*

(i) *convehat Gron.*

(k) *tueantur Gron. Crey.*

*U. e. 549.
a. C. 203.*

*Legati
missi ad re-
vocandum
Hanniba-
lem.*

balis, superesse. Deductæ ergo postero die naves, simul & legati in Italiam profecti, raptimque omnia, stimulante fortuna, agebantur : & in quo quisque cessasset, prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio, gravem jam spoliis multarum urbium exercitum trahens, captivis aliaque præda in vetera castra ad Uticam missis, jam in Carthaginem intentus, occupat relictum fuga custodum Tuneta : abest ab Carthagine quindecim millia ferme passuum locus, quum operibus, tum suapte natura tutus, & qui & ab Carthagine conspici, & præbere ipse prospectum, quum ad urbem, tum ad circumfusum mare urbi, posset.

*Classem
Romanam
invadunt
Carthag.*

X. INDE, quum maxime vallum Romani jacerent, conspecta classis hostium est, Uticam Carthagine petens. Igitur, omisso opere, pronunciatum iter, signaque raptim ferri sunt coepta : ne naves, in terram & obsidionem versæ, ac minime navali proelio aptæ, obprimerentur. Qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ classi naves, tormenta machinasque portantes, & aut in onerariarum usum versæ, aut ita adpulsæ (1) ad muros, ut pro aggere ac pon-

(1) *pulsæ Gron. Crev.*

tibus præbere adscensus possent? Itaque Scipio, contra quam in navali certamine solet, rostratis, quæ præsidio aliis esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro adversus hostem obposuit: easque ipsas, ne in tumultu pugnae turbari ordines possent, malis antennisque de nave in navem trajectis, ac validis funibus velut uno inter se vinculo inligatis, comprehendit: tabulasque superinstravit, ut pervium ordinem faceret (m); & sub ipsis pontibus intervalla fecit, qua procurrere speculatoriæ naves in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille ferme delecti propugnatores onerariis inponuntur: telorum maxime missilium, ut, quamvis longo certamine, sufficerent, vis ingens congeritur. Ita parati atque intenti hostium adventum obperiebantur. Carthaginenses, qui, si maturassent, omnia permixta turba trepidantium primo inpetu obpressissent, perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, ubi ipsi plus poterant, fatis fidentes, die segni navigatione

*U. c. 540.
a. C. 203.*

(m) *ut pervius in totum navium ordo esset.* Gron.
Crev.

U. c. 549.
ü. C. 203.

absumto, sub occasum solis in portum (Rufinona Afri vocant) classe adpulere. Postero die sub ortum solis instruxere ab alto naves, velut ad justum proelium navale, & tamquam exituris contra Romanis. Quum diu stetissent, postquam nihil moveri ab hostibus viderunt, tum demum onerarias adgrediuntur. Erat res minime certamini navali similis, proxime speciem muros obpugnantium navium. Altitudine aliquantum onerariæ superabant: ex rostratis Pœni vana pleraque (utpote supino jactu) tela in superiorem locum mittebant: gravior ac pondere ipso librator superne ex onerariis ictus erat. Speculatoriæ naves ac levia ipsa navigia, quæ sub constratis pontium per intervalla excurrebant, primo ipso tantum inpetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permixtæ cum hostium navibus inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderent: postremo asseres ferreo unco præfixi (Harpagones vocant (n)) ex Punicis navibus injici in Romanas cæpti. Quos quum neque ipsos, neque catenas, quibus suspensi

(n) *Harpagones vocat miles*) Gron. Crev.

injiciebantur, incidere possent; ut quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem unco traheret, scindi videres vincula, quibus alia aliis innexa erat, seriem aliam simul plurium navium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transfiliendi in secundum ordinem navium spatium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt: major quam pro re lætitia, sed eo gratior, quod inter adsiduas clades ac lacrimas unum quantumcumque ex insperato gaudium adfulerat; cum eo, ut adpareret, haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum a præfectis suarum navium foret, & Scipio in tempore subvenisset.

*U. c. 549.
a. C. 207.*

*Naves sex
abstractæ
hærent.*

XI. PER eosdem forte dies, quum Lælius & Masinissa quintodecimo ferme die in Numidiam pervenissent, Massyli (o), regnum paternum Masinissæ, læti ut ad regem diu desideratum concessere. Syphax, pulsus inde præfectis præfidiisque suis, vetere se continebat regno, neutiquam quieturus. Stimulabant ægrum amore uxor focerque: & ita viris equisque abundabat, ut subjectæ oculis

*Masinissa
regnum re-
cuperat.*

(o) *Massylii Gron. Crev.*

*U. c. 549.
a. C. 203.*

*Syphax
bellum
reparat.*

regni per multos florentis annos vires etiam minus barbaro atque inpotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus, qui bello apti erant, in unum coactis equos, arma, tela dividit. Equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore, quam quem prius habuerat, ceterum omni prope novo atque incondito, ire ad hostes pergit. Et, castris in propinquo positis, primo pauci equites ex tuto speculantes ab stationibus progredi; inde jaculis submoti recurrere ad suos: inde excursiones in vicem fieri, & quum pulsos indignatio accenderet, plures subire: quod inritamentum certaminum equestrium est, quum aut vincentibus spes, aut pulsus ira adgregat suos. Ita tum a paucis prælio accenso, omnem utrimque postremo equitatum certaminis studium effudit: ac, dum sincerum equestre prælium erat, multitudo Masæfylorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri vix poterat: deinde, ut pedes Romanus repentino per turmas suas viam dantes intercurfu stabilem aciem fecit, absterruitque effuse invehentem sese hostem, primo barbari segnius permittere equos;

*Vincitur
a Latio &
Masinissa.*

equos; deinde stare ac prope turbari novo genere pugnæ; postremo, non pediti solum cedere, sed ne equitem quidem sustinere, peditis præsidio audentem. Jam signa quoque legionum adpropinquabant. Tum vero Masæsyli non modo primum inpetum, sed ne conspectum quidem signorum atque armorum, tulerunt: tantum seu memoria priorum cladum, seu præsens terror valuit.

XII. IBI Syphax, dum obequitat hostium turmis, si pudore, si periculo suo fugam sistere posset, equo graviter icto, effusus obprimitur capiturque, & vivus, lætum ante omnes Masinissæ præbiturus spectaculum, ad Lælium pertrahitur. Circa (p) caput regni Syphacis erat: eo se ingens hominum contulit vis. Cædes in eo prælio minor, quam victoria, fuit, quia equestri tantummodo prælio certatum fuerat. Non plus quinque millia occisa, minus dimidium ejus hominum captum est, inpetu in castra facto, quo perculsa rege amisso multitudo se contulerat. Masinissa; «Sibi quidem [dicere] nihil esse» in præsentia pulchrius, quam victorem; » recuperatum tanto post intervallo, patrium (p) Cirtha Gron.

U. c. 549. » invifere regnum : fed tam fecundis , quam
a. C. 203. » adverfis , rebus non dari fpatium ad ceffan-
 dum. Si fe Lælius cum equitatu vinctoque
 » Syphace Cirtam præcedere finat , trepida
 » omnia metu fe obpreffurum : Lælium cum
 » peditibus fubfequi modicis itineribus poffe. »
 Adfentiente Lælio , prægreffus Cirtam , evo-
 cari ad conloquium principes Cirtenfium ju-
 bet. Sed apud ignaros regis cafus , neque quæ
 acta effent promendo , nec minis , nec fuaden-
 do , ante valuit , quam rex vinctus in con-
 fpectum datus eft. Tum ad fpectaculum tam
 fœdum comploratio orta : & partim pavore
 mœnia funt deferta , partim repentino con-
 fenfu gratiam apud victorem quærentium
 patefactæ portæ. Et Mafiniffa , præfidio circa
 portas obportunaque mœnium dimiffio , ne
 cui fugæ pateret exitus , ad regiam occupan-
 dam citato vadit equo. Intranti vestibulum
 in ipfo limine Sophonisba , uxor Syphacis ,
 filia Hafdrubalis Pœni , obcurrit : & , quum
 in medio agmine armatorum Mafiniffam in-
 fignem , quum armis , tum cetero habitu ,
 confpexiffet , regem effe (id quod erat) rata ,
 genibus advoluta ejus : « Omnia quidem (q)

*Sophonis-
 ba Maf-
 niffæ fup-
 plicat.*

(q) inf. inquit Gron. Crev.

» ut posses in nobis, Dii (r) dederunt, vir-
 » tusque & felicitas tua. Sed, si captivæ
 » apud dominum vitæ necisque suæ vocem
 » supplicem mittere licet, si genua, si victri-
 » cem adtingere dextram, precor quæsoque
 » per majestatem regiam, in qua paullo ante
 » nos quoque fuimus, per gentis Numidarum
 » nomen, quod tibi cum Syphace commune
 » fuit, per hujusce regiæ Deos, qui te melio-
 » ribus ominibus accipiant, quam Syphacem
 » hinc miserunt, hanc veniam supplici des;
 » ut ipse, quodcumque fert animus, de capti-
 » va statuas, neque me in cuiusquam Romani
 » superbum ac crudele arbitrium venire sinas.
 » Si nihil aliud, quam Syphacis uxor, fuif-
 » sem, tamen Numidæ, atque in eadem me-
 » cum Africa geniti, quam alienigenæ &
 » externi, fidem experiri mallet. Quid Car-
 » thaginiensi ab Romano, quid filiæ Hasdru-
 » balis timendum sit, vides. Si nulla alia re
 » potes, morte me ut vindices ab Romano-
 » rum arbitrio, oro obtestorque.» Forma
 » erat insignis & florentissima ætas. Itaque
 » quum modo, dextram amplectens, in id,
 » ne cui Romano traderetur, fidem exposceret,

U. c. 549.

a. C. 204.

(r.) in nos Dii tibi Gron. Crev.

U. c. 549.
a. C. 203.

propiusque blanditias oratio esset, quam preces; non in misericordiam modo prolapsus est animus victoris, sed (ut est genus Numidarum in Venerem præceps) amore captivæ victor captus, data dextera in id, quod petebatur, obligandæ fidei, in regiam concedit. Instat deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. Quod quum expedire non posset, ab amore temerarium atque inprudens mutuatur consilium. Nuptias in eum ipsum diem repente parari jubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni, consulendi velut in captivam, quæ Masinissæ jam nupta foret. Factis nuptiis supervenit Lælius: & adeo non dissimulavit inprobare se factum, ut primo etiam cum Syphace & ceteris captivis detractam eam toro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. Victus deinde precibus Masinissæ orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem rejiceret; missio Syphace & captivis, ceteras urbes Numidiæ, quæ præsidiis regiis tenebantur, adjuvante Masinissa, recipit (s).

*Ducit eam
uxorem
Masinissa.*

(s) recepit Gron. Crev.

XIII. SYPHACEM in castra abduci, quum
 esset nunciatum, omnis velut ad spectaculum
 triumphii multitudo effusa est. Præcedebat ipse
 vincus; sequebatur grex nobilium Numida-
 rum. Tum, quantum quisque plurimum pos-
 set, magnitudini Syphacis, famæ gentis, victo-
 riam suam augendo, addebat: « illum esse
 » regem, cujus tantum majestati duo poten-
 » tissimi in terris tribuerint populi, Romanus
 » Carthaginienfisque, ut Scipio imperator
 » suus ad amicitiam ejus petendam, relicta
 » provincia Hispania exercituque, duabus
 » quinquere milibus in Africam navigaverit:
 » Hasdrubal, Pœnorum imperator, non ipse
 » modo ad eum in regnum venerit, sed etiam
 » filiam ei nuptum dedit. Habuisse eum uno
 » tempore in potestate duos imperatores,
 » Pœnum Romanumque. Sicut ab Diis inmor-
 » talibus pars utraque hostiis mactandis pacem
 » petisset, ita ab eo utrimque pariter amici-
 » tiam petitam. Jam tantas habuisse opes, ut
 » Masinissam regno pulsum eo redegerit, ut
 » vita ejus fama mortis & latebris, ferarum
 » modo in silvis raptis viventis, tegetetur. »
 His sermonibus circumstantium celebratus
 rex in prætorium ad Scipionem est perductus.

*U. c. 549.
 a. C. 203.*

*Syphax in
 castra Ro-
 mana ad-
 ducitur.*

U. c. 549.
a. C. 203.

Conloquitur cum
Scipione,

Movit & Scipionem quum fortuna pristina viri præsentis fortunæ conlata, tum recordatio hospitii dextræque datæ, & fœderis publice ac privatim juncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in adloquendo victore. Nam quum Scipio, « quid tibi voluisset, » quæreret, « qui non societatem solum abnuisset Romanam, sed ultro bellum intulisset; » tum ille, « peccasse quidem sese atque insanisse, » fatebatur; « sed non tum demum, quum arma adversus populum Romanum cepisset: exitum sui furoris fuisse, non principium. Tunc se insanisse, tunc hospitia privata & publica fœdera omnia ex animo eiecisse, quum Carthaginiensem matronam domum acceperit. Illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemque omnibus delinimentis animum suum avertisse atque alienasse: nec conquiesse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma adversus hospitem atque amicum induerit. Perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseris solatii esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse videat. Neque prudentiorem, neque constantiorem

» Masinissam, quam Syphacem, esse, etiam U. c. 549.
a. C. 203.
» juventa incautiorem. Certe stultius illum
» atque intemperantius eam, quam se, du-
» xisse. »

XIV. HÆC non hostili modo odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud æmulum cernens, quum dixisset; non mediocri cura Scipionis animum pepulit. Et fidem criminibus raptæ prope inter arma nuptiæ, neque consulto, neque expectato Lælio, faciebant; tamque præceps festinatio, ut, quo die captam hostem vidisset, eodem matrimonio junctam acciperet, & ad penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania juvenem nullius forma pepulerat captivæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masinissa supervenerunt; quos quum pariter ambo & benigno vultu excepisset, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebrasset; abductum in secretum Masinissam sic adloquitur; « Aliqua te existimo, Masinissa, Masinissam castigat Scipio.
» intuentem in me bona, & principio in
» Hispania ad jungendam mecum amicitiam
» venisse, & postea in Africa te ipsum spes-
» que omnes tuas in fidem meam commisisse.
» Atqui nulla earum virtus est, propter quas

V. c. 549.
a. C. 207.

» adpetendus tibi visus sim, qua ego æque,
 » atque temperantia & continentia libidinum,
 » gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad ceteras
 » tuas eximias virtutes, Masinissa, adjecisse
 » velim. Non est, non (mihi crede) tantum
 » ab hostibus armatis ætati nostræ periculum,
 » quantum ab circumfusis undique voluptati-
 » bus. Qui eas sua temperantia frenavit ac do-
 » nuit, multo (t) majus decus majoremque
 » victoriam sibi peperit, quam nos Syphace
 » victo habemus. Quæ, me absente, strenue
 » ac fortiter fecisti, libenter & commemoravi,
 » & memini. Cetera te ipsum reputare tecum,
 » quam, me dicente, erubescere malo. Syphax
 » populi Romani auspiciis victus captusque
 » est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager,
 » oppida, homines, qui incolunt, quidquid
 » denique Syphacis fuit, præda populi Ro-
 » mani est; & regem conjugemque ejus,
 » etiamsi non civis Carthaginienſis effet,
 » etiamsi non patrem ejus imperatorem hostium
 » videremus, Romam oporteret (u) mitti;
 » ac senatus populique Romani de ea judicium
 » atque arbitrium esse, quæ regem nobis so-

(t) *næ multo Gron.*

(u) *oportet Gron.*

» cium alienasse, atque in arma egisse præci-
 » pitem dicatur. Vince animum. Cave defor-
 » mes multa bona uno vitio, & tot merito-
 » rum gratiam majore culpa, quam causa cul-
 » pæ est, corrumpas. »

XV. MASINISSÆ hæc audienti non rubor
 solum subfusus, sed lacrimæ etiam obortæ :
 & , quum « se quidem in potestate futurum
 » imperatoris » dixisset, orassetque eum, « ut,
 » quantum res sineret, fidei suæ temere ob-
 » strictæ confuleret ; promississe enim, sese in
 » nullius potestatem eam traditurum, » ex
 prætorio in tabernaculum suum confusus con-
 cessit. Ibi, arbitris remotis, quum crebro
 suspiritu & gemitu, quod facile ab circum-
 stantibus tabernaculum exaudiri posset, ali-
 quantum temporis consumsisset ; ingenti ad
 postremum edito gemitu, fidum e servis vo-
 cat, sub cujus custodia regio more ad incerta
 fortunæ venenum erat, & mixtum in poculo
 ferre ad Sophonisbam jubet, ac simul nunci-
 are ; « Masinissam libenter primam ei fidem
 » præstaturum fuisse, quam vir uxori debue-
 » rit. Quoniam arbitrium ejus, qui possint,
 » adimant, secundam fidem præstare, ne viva
 » in potestatem Romanorum veniat. Memor

U. c. 549.
 a. C. 203.

Masinissæ
 venenum
 mittit ad
 Sophonis-
 bam.

U. c. 549. » patris imperatoris, patriæque, & duorum
a. C. 203. » regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa con-
 » fuleret. » Hunc nuncium ac simul venenum
 ferens minister quum ad Sophonisbam venif-
 fet, « Accipio [inquit] nuptiale munus ;
 » neque (v) ingratum, si nihil majus vir
 » uxori præstare potuit. Hoc tamen nuncia,
 » melius me morituram fuisse, si non in fu-
 » nere meo nupsissem. » Non locuta est fero-
 cius, quam acceptum poculum, nullo trepi-
 dationis signo dato, inpavide hausit. Quod
 ubi nunciatum est Scipioni, ne quid æger
 animi ferox juvenis gravius consuleret, ad-
 citum eum extemplo nunc solatur; nunc,
 quod temeritatem temeritate alia luerit, tri-
 stioremque rem, quam necesse fuerit, fece-
 rit, leniter castigat. Postero die, ut a præ-
 senti motu averteret animum ejus, in tribu-
 nal descendit, & concionem advocari jussit.
 Ibi Masinissam, primum regem adpellatum,
 eximiisque ornatum laudibus, aurea corona,
 aurea patera, fella curuli, & scipione eburneo,
 toga picta, & palmata tunica donat.
 Addit verbis honorem, « Neque magnificen-
 » tius quidquam triumpho apud Romanos;

(v) nec Gron. Crev.

*Scipio
 Masinif-
 sam am-
 plissimis
 donis de-
 corat.*

» neque triumphantibus ampliolem eo ornata
 » esse; quo unum omnium externorum dignum
 » Masinissam populus Romanus ducat.» Læ-
 lium deinde, & ipsum conlaudatum, aurea
 corona donat. Et alii militares viri, prout a
 quoque navata opera erat, donati. His hono-
 ribus mollitus regis animus, erectusque in
 spem propinquam, sublato Syphace, omnis
 Numidiæ potiundæ.

XVI. SCIPIO, C. Lælio cum Syphace aliis-
 que captivis Romam misso, cum quibus &
 Masinissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta
 rursus castra refert, &, quæ munimenta
 inchoaverat, permunit. Carthaginenses, non
 brevi solum, sed prope vano gaudio, ab fatis
 prospera in præfens obpugnatione classis per-
 fusi, post famam capti Syphacis, in quo plus
 prope, quam in Hasdrubale atque exercitu
 suo spei reposuerant, perculsi, jam nullo
 auctore belli ultra audito, oratores ad pacem
 petendam mittunt triginta seniorum princi-
 pes. Id erat sanctius apud illos consilium,
 maximaque ad ipsum senatum regendum vis.
 Qui ubi in castra Romana & prætorium per-
 venerunt, more adulantium (accepto, cre-
 do, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant)

U. e. 549.
 a. C. 203.

Carthagi-
 nenses pæ-
 cem pe-
 tunt.

U. c. 549.
a. C. 203.

procubuerunt. Conveniens oratio tam humili adulationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Hannibalem inpotentiæque ejus fautores. Veniam civitati petebant, civium temeritate bis jam ante eversæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. « Imperium ex victis hostibus populum Romanum, non perniciem, petere. » Paratis obedienter servire, quæ vellet, imperaret. » Scipio, « & venisse ea spe in Africam se, [ait] & spem suam prospero belli eventu auctam, victoriam se, non pacem, domum reportaturum esse. Tamen, quum victoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere; ut omnes gentes sciant, populum Romanum & suscipere juste bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Capti vos, & perfugas, & fugitivos restituant: exercitus ex Italia & Gallia deducant: Hispania abstineant: insulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam sunt, decedant: naves longas, præter viginti, omnes tradant: tritici quingenta, hordei trecenta millia modium. » Pecuniæ summam quantum imperaverit, parum convenit. Alibi quinque millia talentum, alibi quinque millia pondo

*Leges
pacis
& Scipione
dicta.*

LIBER XXX CAP. XVII 125

argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum invenio. «His conditionibus [inquit] » placeatne pax, triduum ad consultandum » dabitur. Si placuerit, mecum inducias facite, » Romam ad senatum mittite legatos. » Ita dimissi Carthaginienfes, nullas recufandas conditiones pacis quum censuiffent, (quippe qui moram temporis quærent, dum Hannibal in Africam trajiceret) legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent, alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captivos, perfugasque, & fugitivos, quo inpetrabilior pax effet.

*U. c. 549.
a. C. 203.*

Nihil recufant Pæni moram quærentes.

XVII. MULTIS ante diebus Lælius, cum Syphace primoribusque Numidarum captivis, Romam venit; quæque in Africa gesta effent, omnia expofuit ordine Patribus, ingenti omnium & in præfens lætitia, & in futurum spe. Confulti inde Patres regem in custodiam Albam mittendum cenfuerunt: Lælium retinendum, donec legati Carthaginienfes venirent. Supplicatio in quatrimum decreta eft. P. Ælius prætor, fenatu miffio, & concione inde advocata, cum C. Lælio in Roftra efceudit. Ibi vero audientes, fufos Carthaginienfium exercitus, devictum & captum ingentis

Lælius cum captivis Romam venit.

U. e. 549. nominis regem, Numidiam omnem egregia
a. C. 203. victoria peragratam, tacitum continere gau-

dium non poterant, quin clamoribus, quibus-
 que aliis multitudo solet, lætitiã inmodicã
 significarent. Itaque prætor extemplo edixit,

*Oratio
 Legatorum
 Masinissæ
 in senatu.*

« Uti æditii ædes sacras omnes tota urbe
 » aperirent : circumeundi, salutandique Deos,
 » agendique grates per totum diem populo
 » potestas fieret. » Postero die legatos Masi-
 nissæ in senatum introduxit. Gratulati primum
 senatui sunt, « quod P. Scipio prospere res
 » in Africa gessisset : » deinde gratias ege-
 runt, « quod Masinissam non adpellasset modo
 » regem, sed fecisset, restituendo in paternum
 » regnum : in quo post Syphacem sublatum,
 » si ita Patribus visum esset, sine metu & cer-
 » tamine esset regnaturus. » Dein, « quod
 » conlaudatum pro concione amplissimis deco-
 » rasset donis : quibus ne indignus esset, &
 » dedisse operam Masinissam, & porro datu-
 » rum esse. Petere, ut regium nomen cete-
 » raque Scipionis beneficia & munera senatus
 » decreto confirmaret : & , nisi molestum
 » esset, illud quoque petere Masinissam, ut
 » Numidas captivos, qui Romæ in custodia
 » essent, remitterent. Id sibi amplum apud

» populares futurum esse.» Ad ea responsum
 legatis : « Rerum gestarum in Africa prospere
 » communem sibi cum rege gratulationem esse.
 » Scipionem recte atque ordine videri fecisse,
 » quod eum regem adpellaverit : & , quid-
 » quid aliud fecerit , quod cordi foret Masi-
 » nissæ , ea Patres comprobare atque laudare.»
 Munera , quæ legati ferrent regi , decreve-
 runt : fagula purpurea duo cum fibulis aureis
 singulis , & lato clavo tunicis : & equos duo
 phaleratos : bina equestria arma cum lorice :
 & tabernacula , militaremque supellectilem ,
 qualem præberi consuli mos esset. Hæc regi
 prætor mittere iussus. Legatis in singulos dona
 ne minus quinum millium , comitibus eorum
 millium æris : & vestimenta bina legatis , sin-
 gula comitibus Numidisque , qui ex custodia
 emissi redderentur regi. Ad hoc ædes liberæ,
 loca , (x) lautia legatis decreta.

XVIII. EADEM æstate , qua hæc decreta
 Romæ , & in Africa gesta sunt , P. Quincti-
 lius Varus prætor & M. Cornelius proconsul
 in agro Infubrium Gallorum cum Magone
 Pœno , signis conlatis pugnarunt. Prætoris
 legiones in prima acie fuerunt : Cornelius suas

U. C. 549.
a. C. 203.

*Prætorum
 cum
 Magone.*

(x) ædes , libera loca , Gron,

*U. c. 549.
a. C. 203.*

in subsidiis tenuit, ipse ad prima signa equo ad-
 vectus : proque duobus cornibus prætor ac pro-
 consul milites ad inferenda in hostes signa sum-
 ma vi hortabantur. Postquam nihil commove-
 bant, tum Cornelio Quinctilius : « Lentior,
 ut vides, » fit pugna : (y) & induratus præter
 » spem resistendo hostium timor : ac, ne vertat
 » in audaciam, periculum est. Equestrem pro-
 » cellam excitemus, oportet, si turbare ac
 » statu movere volumus. Itaque vel tu ad
 » prima signa proclium sustine, ego inducam
 » in pugnam equites : vel ego hic in prima
 » acie rem geram, tu quatuor legionum equi-
 » tes in hostem emitte. » Utrâ vellet præ-
 tor, muneris partem proconsule accipiente,
 Quinctilius prætor cum filio, cui Marco
 prænomen erat, inpigro juvene, ad equites
 pergit : iustosque escendere in equos repente
 in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit
 clamor ab legionibus additus : nec sterisset
 hostium acies, ni Mago, ad primum equitum
 motum, paratos elephantos extemplo in præ-
 lium induxisset. Ad quorum stridorem odo-
 remque & aspectum territi equi vanum
 equestre auxilium fecerunt. Et ut permixtus,
 ubi cuspide uti & cominus gladio posset,
 (y) add. *inquit Gron. Crev.* roboris

roboris majoris Romanus eques erat; ita in ablatum paventibus procul equis melius ex intervallo Numidæ jaculabantur. Simul & peditum legio duodecima, magna ex parte cæsa, pudore magis, quam viribus, tenebat locum. Nec diutius tenuisset, ni ex subsidiis terriadecima legio, in primam aciem inducta, prælium dubium excepisset. (z) Mago quoque (a) ex subsidiis Gallos integræ legioni obposuit (b). Quibus haud magno certamine fufis, hastati legionis undecimæ conglobant sese, atque elephantos jam (c) peditum aciem turbantes invadunt. In quos quum pila confertos conjecissent, nullo ferme frustra emisso, omnes retro in aciem suorum averterunt: quatuor gravati vulneribus conruerunt. Tum prima commota hostium acies, simul omnibus peditibus, ut averfos videre elephantos, ad augendum pavorem ac tumultum effusis. Sed, donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines, tenorem pugnæ servabant; postquam femine

(z) *expedisset Gron.*

(a) *Magoque Gron. Crøv.*

(b) *obposuisset Gron.*

(c) *jam etiam Gron. Crøv.*

Tom. VII.

i

*U. c. 549.
a. C. 203.*

U. c. 549.

a. C. 203.

*Vincunt
Romani.*

transfixo cadentem, auferrique ex proelio prope exsanguem videre, extemplo in fugam omnes versi. Ad quinque millia hostium eo die cæsa, & signa militaria duo & viginti capta. Nec Romanis incruenta victoria fuit: duo millia & trecenti de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione duodecima, amissi. Inde & tribuni militum duo, M. Cofconius, & M. Mænius: tertiæ decimæ quoque legionis, quæ postremo proelio adfuerat, Cn. Helvius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duo & viginti ferme equites illustres, obruti ab elephantis, cum centurionibus aliquot perierunt: & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset.

*Mago
jussus in
Africam
redire.*

XIX. MAGO, proximæ noctis silentio profectus, quantum pati viæ per vulvas poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos pervenit. Ibi eum legati ab Carthagine, paucis ante diebus in finum Gallicum adpulsis navibus, adierunt, jubentes, primo quoque tempore in Africam trajicere. « Idem » & fratrem ejus Hannibalem (nam ad eum » quoque isse legatos eadem jubentes) facturum. Non in eo esse Carthaginiensium res,

» ut Galliã atque Italiã armis obtineant. »
 Mago, non imperio modo senatus periculo-
 que patriæ motus, sed metuens etiam, ne
 victor hostis moranti instaret, Liguresque
 ipsi, relinqui Italiã a Pœnis cernentes, ad
 eos, quorum mox in potestate futuri essent,
 deficerent, simul sperans leniorem in naviga-
 tionẽ, quam in via, iactationem vulneris
 fore, & curationi omnia commodiora, in-
 positis copiis in naves profectus, vixdum su-
 perata Sardinia, ex vulnere moritur: naves
 quoque aliquot Pœnorum disiectæ in alto a
 classe Romanã, quæ circa Sardiniam erat,
 capiuntur. Hæc terra marique in parte Italiæ,
 quæ jacet ad Alpes, gesta. Consul C. Servi-
 lius, nulla memorabili re in provincia Etru-
 ria & Gallia (quoniam eo quoque proces-
 serat) gesta, patre C. Servilio & C. Luta-
 tio (d) ex servitute post sextumdecimum
 annum receptis, qui ad vicum Tanetum a
 Boiis capti fuerant, hinc patre, hinc Catulo
 lateri circumdatis, privato magis, quam pu-
 blico decore insignis, Romam rediit. Latum
 ad populum est, « ne C. Servilio fraudi esset,
 » quod patre, qui sella curuli sedisset, vivo,

U. c. 549.

a. C. 203.

In naviga-
tione mo-
rietur.(d) add. *patruo* Gron. Crev.

U. c. 549. » quum id ignoraret, tribunus plebis atque
a. C. 207. » ædilis plebis fuisset, contra quam sanctum
 » legibus erat. » Hac rogatione perlata, in
 provinciam rediit. Ad Cn. Servilium consu-
 lem, qui in Brutiis erat, Consentia, Uffu-
 gum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum,
 Argentanum, Clampetia, multique alii igno-
 biles populi, senescere Punicum bellum cer-
 nentes, defecere. Idem consul cum Hannibale
 in agro Crotoniensi acie conflixit. Obscura
 ejus pugnae fama est. Valerius Antias quin-
 que millia hostium cæsa ait. Quæ tanta res
 est, ut aut impudenter ficta sit, aut negle-
 genter prætermissa. Nihil certe ultra rei in
 Italia ab Hannibale gestum. Nam ad eum
 quoque legati ab Carthagine, vocantes in
 Africam, iis forte diebus, quibus ad Mago-
 nem, venerunt.

*Hanniba-
 lis revoca-
 ti ex Ita-
 lia dolor.*

XX. FRENDENS gemensque, ac vix lacri-
 mis temperans, dicitur legatorum verba au-
 disse. Postquam edita sunt mandata, « Jam
 » non perplexe [inquit] sed palam revocant,
 » qui, vetando supplementum & pecuniam
 » mitti, jampridem retrahebant. Vicit ergo
 » Hannibalem non populus Romanus toties
 » cæsus fugatusque, sed senatus Carthaginien-

» sis obtrectatione atque invidia : neque hac
 » deformitate reditus mei tam P. Scipio exsul-
 » tabit atque efferet sese, quam Hanno, qui
 » domum nostram, quando alia re non potuit,
 » ruina Carthagini obpressit. » Jam hoc ipsum
 præfagiens animo, præparaverat ante naves,
 Itaque, inutili militum turba præsidii specie
 in oppida Bruttii agri, quæ pauca magis
 metu, quam fide, continebantur, dimissa,
 quod roboris in exercitu erat, in Africam
 transtulit : multis Italici generis (quia in
 Africam secuturos abnuentes concefferant in
 Junonis Lacinia delubrum, inviolatum ad
 eam diem) in templo ipso sæde interfectis.
 Raro quemquam alium, patriam exilii causa
 relinquentem, magis mœstum abisse ferunt,
 quam Hannibalem hostium terra excedentem :
 respexisse sæpe Italiae litora, & Deos homi-
 nesque accusantem, in se quoque ac suum
 ipsius caput execratum, « Quod non cruen-
 » tum ab Cannensi victoria militem Romanum
 » duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem au-
 » sum, qui consul hostem in Italia Pœnum
 » non vidisset. Se, centum millibus armato-
 » rum ad Trafimenum & Cannas cæsis, cir-
 » ca Casilinum, Cumasque, & Nolam con-

U. c. 549.

a. C. 203.

U. c. 549. » senuisse. » Hæc accusans querensque, ex
a. C. 203. diutina possessione Italiæ est detractus.

XXI. ROMAM per eosdem dies, & Magonem & Hannibalem profectos, adlatum est, Cujus duplicis gratulationis minuit lætitiã, & quod parum duces in retinendis iis (quum id mandatum ab senatu esset) aut animi, aut virium habuisse videbantur; & quod solliciti erant, omni belli mole in unum ducem exercitumque inclinata, quo evasura esset res, Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginenses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam trajecissent. Ducentum & quinquaginta auri, octingentum pondo argenti in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ: atque insuper munera data ac naves, quibus in Hispaniam reverterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, « Segnius homines bona, » quam mala, sentire. Transitu in Italiam » Hannibalis, quantum terroris pavorisque, » sese meminisse, quas deinde clades, quos » luctus incidisse? Visa castra hostium e muris urbis: quæ vota singulorum universorum

» rumque fuisse? quoties in conciliis voces,
 » manus ad cœlum porrigentium auditas; en
 » umquam ille dies futurus esset, quo vacuum
 » hostibus Italiam bona pace florentem visuri
 » essent? Dedisse tandem id Deos sextode-
 » cimo demum anno: nec esse, qui Diis
 » grates agendas censeant. Adeo ne advenien-
 » tem quidem gratiam homines benigne acci-
 » pere, nedum ut præteritæ satis memores
 » sint. » Conclamatum deinde ex omni parte
 curiæ est, uti referret P. Ælius prætor: de-
 cretumque, ut quinque dies circa omnia pul-
 vinaria supplicaretur, victimæque majores
 immolarentur centum viginti. Jam dimisso
 Lælio legatisque Masinissæ, quum Carthagi-
 niensium legatos de pace ad senatum venien-
 tes Puteolis visos, inde terra venturos adla-
 tum esset; revocari C. Lælium placuit, ut
 coram eo de pace ageretur. Q. Fulvius Gillo,
 legatus Scipionis, Carthaginenses Romam
 adduxit: quibus, vetitis ingredi urbem,
 hospitium in villa publica, sepatus ad ædem
 Bellonæ datus est.

XXII. ORATIONEM eandem ferme, quam
 apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem
 belli a publico consilio in Hannibalem ver-

*U. c. 549.
 a. C. 203.*

*Supplicatio Roma
 decreta ob
 discessum
 Hanniba-
 lis.*

*Legati
 Carthagi-
 nienses de
 pace.*

U. c. 349. tentes. « Eum injussu senatus non Alpes mo-
a. C. 203. » do, sed Iberum quoque, transgressum: nec
 » Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis,
 » privato consilio bellum intulisse. Senatui
 » ac populo Carthaginienſi, si quis vere æſti-
 » met, fœdus ad eam (e) diem inviolatum
 » eſſe cum Romanis. Itaque nihil aliud ſibi
 » mandatum eſſe, uti peterent, quam ut in
 » ea pace, quæ poſtremo cum conſule Luta-
 » tio facta eſſet, manere liceret. » Quum,
 more tradito, Patribus poteſtatem interro-
 gandi, si quis quid vellet, legatos, prætor
 feciſſet; ſenioresque, qui fœderibus inter-
 fuerant, alia alii interrogarent, nec memi-
 niſſe per ætatem (etenim omnes ferme ju-
 venes erant) dicerent legati; conclamatum
 ex omni parte curiæ eſt, « Punica fraude
 » electos, qui veterem pacem repeterent,
 » cujus ipſi non meminiſſent. »

XXIII. EMOTIS deinde curia legatis, ſen-
 tentiæ interrogari cœptæ. M. Livius « C.
 » Servilium conſulem, qui propior eſſet,
 » arceſſendum, ut coram eo de pace agere-
 » tur, » cenſebat. « Quum de re majore,
 » quam quanta ea eſſet, conſultatio incidere

(e) eum Gron. Crev.

» non posset, non videri sibi, absente con-
 » sulum a'tero, ambobusve, eam rem agi,
 » satis ex dignitate populi Romani esse. » Q.
 Metellus, qui triennio ante consul dictator-
 que fuerat, « Quum P. Scipio, cædendo
 » exercitus, agros populando, in eam neces-
 » sitatem compulisset hostes, ut supplices pa-
 » cem peterent; & nemo omnium veriùs
 » existimare posset, qua mente ea pax pete-
 » retur, quam is, qui ante portas Carthagi-
 » nis bellum gereret; nullius alterius confi-
 » lio, quam Scipionis, accipiendam abnuen-
 » damve pacem esse. » M. Valerius Lævinus,
 qui bis consul fuerat, « Speculatores, non
 » legatos, venisse, » arguebat: « jubendos-
 » que Italia excedere, & custodes cum iis
 » usque ad naves mittendos; Scipionique scri-
 » bendum, ne bellum remitteret. » Lælius
 Fulviusque adjecerunt: « Et Scipionem in eo
 » positam habuisse spem pacis, si Hannibal
 » & Mago ex (f) Italia non revocarentur.
 » Omnia simulaturos Carthaginenses, duces
 » eos exercitusque expectantes: deinde,
 » quamvis recentium fæderum & Deorum
 » omnium oblitos, bellum gesturos. » Eo

U. c. 549.
 a. C. 203.

(f) ex del. Gron. Crey.

*U. c. 549.
a. C. 203.*

*Re infecta
dimissi.*

Cn. Servilius ex Sicilia revocatur.

Commeatus ex Sardinia in Africam.

Ex Sicilia.

magis in Lævii sententiam discessum. Legati pace infecta, ac prope sine responso, dimissi,

XXIV. PER eos dies Cn. Servilius consul, haud dubius, quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsus ab se Hannibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus, trajecit. Quod ubi Romæ vulgatum est, primo censuerunt Patres, ut prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam reverti eum: deinde, quum prætor, spreturum eum literas suas, diceret, dictator ad id ipsum creatus P. Sulpicius, pro jure majoris imperii, consulem in Italiam revocavit: reliquum anni, cum M. Servilio magistro equitum, circumeundis Italiæ urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisque singularum caussis consumpsit. Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naves, cum commeatu & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste & ab tempestatibus mari tuto, in Africam transmiserunt. Cn. Octavio ducentis onerariis, triginta longis navibus ex Sicilia trajicienti, non eadem fortuna fuit. In conspectum ferme Africæ prospero cursu vectum primo destituit ventus; deinde versus in Africum

turbavit, ac passim naves disjecit. Ipse cum rostratis, per adversos fluctus ingenti remigum labore enisus, Apollinis promontorium tenuit. Onerariæ, pars maxima ad Ægimurum (insula eâ sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est, triginta ferme millia ab urbe) aliæ adversus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. Itaque ex tota urbe in forum concursum est. Magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Quum quidam pacis petitæ, alii induciarum (necdum enim dies exierat) fidem obponerent, permixto pene senatus populique concilio, consensum est, ut classe quinquaginta navium Hasdrubal Ægimurum trajiceret: inde per litora portusque dispersas Romanas naves conligeret. Desertæ fuga nautarum, primum ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt.

XXV. NONDUM reverterant ab Roma legati, neque sciebatur, quæ senatus Romani de bello aut pace sententia esset; necdum induciarum dies exierat; eo indigniorem

*U. c. 549.
a. C. 203.*

*Classis dis-
jecta venio,*

*Naves
onerariæ
a Cartha-
ginensibus
captæ.*

*U. e. 549
a. C. 203.*

*Legati
Rom.
a Cartha-
ginienſibus
prope vio-
lati.*

injuriam ratus Scipio, ab iis, qui petiſſent pacem & inducias, & ſpem pacis & fidem induciarum violatam eſſe, legatos Carthaginem, L. (g) Babium, L. Sergium, L. Fabium extemplo miſit. Qui, quum multitudinis concurſu prope violati eſſent, nec reditum tutiorem cernerent futurum, petierunt a magiſtratribus, quorum auxilio vis prohibita erat, ut naves mitterent, quæ ſe proſequerentur. Datæ triremes duæ, quum ad Bagradam flumen perveniſſent, unde caſtra Romana conſpiciebantur, Carthaginem rediere. Claiſſis Punica ad Uticam ſtationem habebat. Ex ea tres quadriremes, ſeu clam miſſo a Carthagine nuncio, uti fieret, ſeu Haſdrubale, qui claiſſi præerat, ſine publica fraude auſo facinus, quinqueremem Romanam ſuperantem promontorium ex alto repente adgreſſæ ſunt. Sed neque roſtro ferire celeritate ſubterlabentem poterant, neque tranſilire armati ex humilioribus in altiorem navem: & defendebatur egregie, quoad tela ſuppeditarunt. Quis deficientibus, quum jam nulla alia res eam, quam propinquitas terræ, multitudoque a caſtris in litus effuſa, tueri po-

(g) M. Gron. Crev.

tuisset; concitatam remis, quanto maximo
 inpetu poterant, in terram quum inmisissent,
 navis tantum jactura facta, incolumes ipsi
 evaserunt. Ita alio super aliud scelere quum
 haud dubie induciæ ruptæ essent, Lælius
 Fulviusque ab Roma cum legatis Carthagi-
 niensibus supervenerunt. Quibus Scipio,
 « Etsi noti induciarum modo fides a Cartha-
 » ginensibus, sed jus etiam gentium in legatis
 » violatum esset; tamen se nihil, nec insti-
 » tutis populi Romani, nec suis moribus in-
 » dignum, in iis facturum esse, » quum di-
 xisset, legatis dimissis, bellum parabat. Hani-
 nibali jam terræ adpropinquanti iussus e nau-
 ticus unus (h) descendere in malum, ut specu-
 laretur, quam tenerent regionem, quum di-
 xisset, sepulcrum dirutum proram spectare,
 abominatus, prætervehi iussu gubernatore,
 ad Leptim adpulit classem, atque ibi copias
 exposuit.

*U. c. 549.
 a. C. 203.*

*Leptim
 adpellit
 Hannibal.*

XXVI. HÆC eo anno in Africa gesta. In-
 sequentia excedunt in eum annum, quo M.
 Servilius Geminus qui tum magister equitum
 est, & Ti. Claudius Nero consules facti
 sunt. Ceterum exitu superioris anni quum

(b) unus del. Gron.

*U. e. 549.
a. C. 203.*

*Legati ad
Philippum
missi a Ro-
manis*

legati sociarum urbium ex Græcia questi
essent, vastatos agrôs ab regiis præsidis,
profectosque in Macedoniam legatos ad res
repetendas non admissos ad Philippum regem:
simul nunciassent, quatuor millia militum
cum Sopatro duce trajecta in Africam duci,
ut essent Carthaginiensibus præsidio, & pecu-
niæ aliquantum una missum; legatos ad re-
gem, qui hæc adversus foedus facta videri
Patribus nunciarent, mittendos censuit sena-
tus. Missi C. Terentius Varro, C. Mamilius,
M. Aurelius. Iis tres quinqueremes datæ.
Annus insignis incendio ingenti, quo clivus
Publicius ad solum exustus est, & aquarum
magnitudine: sed annonæ vilitas fuit, præ-
terquam quod pace omnis Italia erat aperta,
etiam quod magnam vim frumenti, ex Hispa-
nia missam, M. Valerius Falto & M. Fabius
Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim
populo descripserunt. Eodem anno Q. Fabius
Maximus moritur, exactæ ætatis; siquidem
verum est, augurem duos & sexaginta annos
fuisse, quod quidam auctores sunt. Vir certe
fuit dignus tanto cognomine, vel si novum
ab eo inciperet. Superavit paternos honores,
avitos æquavit. Pluribus victoriis & majori-

*Q. Fabii
Max. mors
& laudes.*

L
bus
a
rame
sicut
an qu
batur
unum
tuisse
inaug
ejusde
habuit
diem
ædili
mellio
cum i
Cotta.
consul
temeri
de cor
dictator
ut sit,
XXV
Servili
Capitol
(i)
(k)

bus proeliis avus insignis Rullus; sed omnia æquare unus hostis Hannibal potest. Cautior tamen, quam promptior, hic habitus fuit: & sicut dubites, utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat; sic nihil certius est, quam unum hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum ejus inauguratus Q. Fabius Maximus, filius · in ejusdem locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Ser. Sulpicius Galba. Ludi Romani diem unum, plebei ter toti instaurati ab ædilibus, M. Sextio Sabino & Cn. (i) Tremellio Flacco. Hi ambo prætores facti, & cum iis C. Livius Salinator & C. Aurelius Cotta. Comitia ejus anni utrum C. Servilius consul habuerit, an (quia eum res in Etruria tenuerint, quæstiones ex senatusconsulto de conjurationibus principum habentem) dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertum ut sit, diversi auctores faciunt.

XXVII. PRINCIPIO insequentis anni, M. Servilius & (k) Ti. Claudius, senatu in Capitolium vocato, de provinciis retulerunt,

(i) C Gron. Crev.

(k) & del. Gron. Crev.

U. c. 549.
a. C. 209.

U. c. 550.
a. C. 202.

M. Servilio, Ti. Claudio
Coss.

U. c. 550.

a. C. 202.

Provincia.

Italiam atque Africam in sortem conjici; Africam ambo cupientes, volebant. Ceterum, Q. Metello maxime adnitente, neque data, neque negata est Africa. Consules jussi cum tribunis plebis agere, ut, si iis videretur, populū rogarent, quem vellet in Africa bellum gerere. Omnes tribus P. Scipionem jufferunt. Nihilominus consules provinciam Africanam (ita enim senatus decreverat) in sortem conjecerunt. Ti. Claudio Africa evenit, ut quinquaginta navium classem, omnes quinqueremes, in Africam trajiceret, parique imperio cum Scipione imperator esset. M. Servilius Etruriam fortitus. In eadem provincia & C. Servilio prorogatum imperium, si consulem manere ad urbem senatus placuisset. Prætores, M. Sextius Galliam est fortitus, ut duas legiones provinciamque traderet ei P. Quintilius Varus; C. Livius Bruttios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni provinciam & duas legiones acciperet; Villius proprætor viginti navibus longis, militibus mille, oram Siciliæ turaretur: inde M. Pomponius viginti navibus

navibus reliquis mille & quingentos milites
 Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana
 evenit. Ceteris, ita uti quisque obtinebant
 provincias exercitusque, prorogata imperia.
 Sexdecim non amplius eo anno legionibus
 defensum imperium est. Et ut placatis Diis
 omnia inciperent agerentque, ludos, quos,
 M. Claudio Marcello, T. Quintio consulibus,
 T. Manlius dictator, quasque hostias majores
 voverat, si per quinquennium illud respu-
 blica eodem statu fuisset, ut eos ludos con-
 sules, priusquam ad bellum proficiscerentur,
 facerent. Ludi in circo per quatrimum facti:
 hostiæque, quibus votæ erant Diis, cæsæ.

XXVIII. INTER hæc simul spes, simul cura
 in dies crescebat: nec satis certum constare
 apud animum poterat, utrum gaudio dignum
 esset, Hannibalem, post sextumdecimum an-
 num ex Italia decedentem, vacuum posses-
 sionem ejus reliquisse populo Romano, an
 magis metuendum, quod in eum exercitu
 in Africam transisset. « Locum nimirum, non
 » periculum, mutatum; cujus tantæ dimica-
 » cationis vatem, qui nuper decessisset, Q.
 » Fabium haud frustra canere solitum, gra-
 » viorem in sua terra futurum hostem Han-

U. c. 550.
a. C. 202.

Legiones
 16.

Anxii
Romani ob
transitum
Hanniba-
lis.

V. c. 550.
a. C. 202.

» nibalem , quam in aliena fuisset. Nec Sci-
 » pioni aut cum Syphace , inconditæ barba-
 » riæ rege , cui Statorius semilixa ducere
 » exercitus solitus sit , aut cum socero ejus
 » Hasdrubale , fugacissimo duce , rem futu-
 » ram , aut tumultuariis exercitibus , ex agref-
 » tium semiermi turba subito conlectis ; sed
 » cum Hannibale , prope nato in prætorio
 » patris fortissimi ducis , alito atque educato
 » inter arma , puero quondam milite , vix-
 » dum juvene imperatore : qui senex vincen-
 » do factus , Hispanias , Gallias , Italiam ab
 » Alpibus ad fretum monumentis ingentium
 » rerum compleset : ducere exercitum æqua-
 » lem stipendiis suis , duratum omnium re-
 » rum patientia , quas vix fides fiat homines
 » passos ; perfusum millies cruore Romano ;
 » exuvias non militum tantum , sed etiam
 » imperatorum , portantem. Multos obcur-
 » suos Scipioni in acie , qui prætores , qui
 » imperatores , qui consules Romanos sua
 » manu occidissent , muralibus vallaribusque
 » insignes coronis , pervagatos capta castra ,
 » captas urbes Romanas. Non esse hodie tot
 » fasces magistratibus populi Romani , quos
 » captos ex cæde imperatorum præferre possent

» Hannibal. » Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant etiam, quod, quum adfuessent per aliquot annos bellum ante oculos aliis atque aliis in Italiæ partibus, lenta spe, in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio & Hannibal, velut ad supremum certamen comparati duces. Ii quoque, quibus ingens erat in Scipionè fiducia & victoriæ spes, quo magis in propinquam eam imminabant animis, eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginensibus erat: quos modo petisse pacem, intuentes Hannibalem ac rerum gestarum ejus magnitudinem, pœnitebat: modo, quum respicerent, bis sese acie victos, Syphacem captum, pulfos se Hispania, pulfos Italia, atque ea omnia unius virtute & consilio Scipionis facta, velut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebant.

XXIX. JAM Adrumetum venerat Hannibal: unde, ad reficiendum ex jactatione maritimâ militem paucis diebus sumtis, excitus pavidis nunciis, omnia circa Carthaginem obtineri armis, adferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter

U. c. 550.
a. C. 202.

*Speculatores Hanni-
bâlis a
Scipione
dimissi.*

ab Carthagine abest. Inde præmissi speculatores quum excepti a custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent, traditos eos tribunis militum, iussosque omisso metu visere omnia, per castra, qua vellent, circumduci iussit: percunctatusque, fatin' per commodum omnia explorassent, datis, qui prosequerentur, retro ad Hannibalem dimisit. Hannibal nihil quidem eorum, quæ nunciabantur, (nam & Masinissam cum sex millibus peditem, quatuor equitum venisse eo ipso forte die, adferebant) læto animo audit (1), maxime hostis fiducia, quæ non de nihilo profecto concepta est, perculsus. Itaque, quamquam & ipse causa belli erat, & adventu suo turbaverat & pactas inducias, & spem fœderum; tamen, si integer, quam si victus, peteret pacem, æquiora impetrari posse ratus, nuncium ad Scipionem misit, ut conloquendi secum potestatem faceret. Id utrum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrum cur adfirmem, habeo. Valerius Antias, primo prælio victum eum a Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, lega-

(1) *audivis Gron. Crev.*

tum cum aliis decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Ceterum Scipio quum conloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Naragara (m) urbe, tum ad cetera loco obportuno, tum quod aquatio intra teli conjectum erat, confedit. Hannibal tumulum a quatuor millibus inde, tutum commodumque alioquin, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. Ibi in medio locus conspectus undique, ne quid insidiarum esset, delectus.

XXX. SUBMOTIS pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ, omnium gentium cuilibet regum imperatorumve pares. Paullisper alter alterius conspectu, admiratione mutua prope adtoniti conticuere. Tum Hannibal prior, « Si hoc ita fato datum erat, ut, qui primus » bellum intuli populo Romano, qui que » toties prope in manibus victoriam habui, » is ultro ad pacem petendam venirem; lætor » te mihi forte potissimum datum, a quo » peterem. Tibi quoque inter multa egregia

U. c. 550.
a. C. 202.

Conlo-
quium du-
cum de pa-
ce.

Hanniba-
lis
oratio.

(m) Nadagara Gron. Crev.

V. c. 550.

a. C. 202.

» non in ultimis laudum hoc fuerit, Hanni-
 » balem, cui tot de Romanis ducibus victo-
 » riam Dii dedissent, tibi cessisse; teque huic
 » bello, vestris prius, quam nostris, cladi-
 » bus insigni, finem inposuisse. Hoc quoque
 » ludibrium casus ediderit fortuna, ut, quum
 » patre tuo consule ceperim arma, cum eo-
 » dem primum Romano imperatore signa con-
 » tulerim; ad filium ejus inermis ad pacem
 » petendam veniam. Optimum quidem fue-
 » rat, eam patribus nostris mentem datam ab
 » Diis esse, ut & vos Italiae, & nos Africae
 » imperio contenti essemus: neque enim ne-
 » vobis quidem Sicilia ac Sardinia satis digna
 » pretia sunt pro tot classibus, tot exerciti-
 » bus, tot tam egregiis amissis ducibus. Sed,
 » praeterita magis reprehendi possunt, quam
 » corrigi. Ita aliena adpetivimus, ut de nostris
 » dimicaremus, nec in Italia solum vobis
 » bellum, nobis in Africa esset: sed & vos
 » in portis vestris prope ac moenibus signa
 » armaque hostium vidistis, & nos ab Car-
 » thagine fremitum castrorum Romanorum
 » exaudimus. Quod igitur nos maxime abo-
 » minaremur, vos ante omnia optaretis, in
 » meliore vestra fortuna de pace agitur: agi-

» mus ii, quorum & maxime interest pacem
 » esse, & qui quodcumque egerimus, ratum
 » civitates nostræ habituræ sint. Animo
 » tantum nobis opus est non abhorrente
 » a quietis consiliis. Quod ad me adti-
 » net, jam ætas senem in patriam reverten-
 » tem, unde puer profectus sum, jam se-
 » cundæ, jam adversæ res, ita erudierunt,
 » ut rationem sequi, quam fortunam, malim.
 » Tuam & adolescentiam & perpetuam feli-
 » citatem, ferociora utraque, quam quietis
 » opus est consiliis, metuo. Non temere in-
 » certa casuum reputat, quem fortuna num-
 » quam decepit. Quod ego fui ad Trafime-
 » num, ad Cannas, id tu hodie es. Vixdum
 » militari ætate imperio accepto, omnia au-
 » dacissime incipientem nusquam fefellit for-
 » tuna. Patris & patrui persecutus mortem,
 » ab calamitate vestræ domus decus insigne
 » virtutis pietatisque eximiæ cepisti: amissas
 » Hispanias recuperasti, quatuor inde Puni-
 » cis exercitibus pulsas: consul creatus, quum
 » ceteris ad tutandam Italiam parum animi
 » esset, transgressus in Africam, duobus hic
 » exercitibus caesis, binis eadem hora captis
 » simul incensisque castris, Syphace poten-

U. c. 550.
 a. C. 202.

U. c. 350. » tissimo rege capto , tot urbibus regni ejus,
 a. C. 202. » tot nostri imperii ereptis , me sextumdecim
 » mum jam annum hærentem in possessione
 » Italiæ detraxisti. Potest victoriam , inquam
 » (n) , malle , quam pacem , animus. Novi (o)
 » spiritus magis magnos , quam utiles. Et
 » mihi talis aliquando fortuna adfulsit. Quod
 » si in secundis rebus bonam quoque mentem
 » darent Dii ; non ea solum , quæ evenissent ,
 » sed etiam ea , quæ evenire possent , repu-
 » taremus. Ut omnium obliviscaris aliorum ,
 » satis ego documenti in omnes casus sum.
 » Quem modo castris inter Anienem atque
 » urbem vestram positis (p) , signa inferen-
 » tem ad mœnia Romana ; hic cernis , duo-
 » bus fortissimis viris fratribus clarissimis
 » imperatoribus orbatum , ante mœnia prope
 » obsessæ patriæ , quibus terrui vestram ur-
 » bem , ea pro mea deprecantem. Maximæ
 » cuique fortunæ minime credendum est. In
 » bonis tuis rebus , nostris dubiis , tibi ampla
 » ac speciosa danti est pax ; nobis petentibus

(n) inquam del. Gron. Crev.

(o) add. vobis Gron. Crev.

(p) positus , ac jam prope scandentem mania
 Romæ videras ; hic Gron. Crev.

» magis necessaria, quam honesta. Melior
 » tutiorque est certa pax, quam sperata victo-
 » ria. Hæc in tua, illa in Deorum manu
 » est. Ne tot annorum felicitatem in unius
 » horæ dederis discrimen. Quum tuas vires,
 » tum vim fortunæ Martemque belli commu-
 » nem, propone animo. Utrumque ferrum,
 » corpora humana erunt. Nusquam minus,
 » quam in bello, eventus respondent. Non
 » tantum ad id, quod data pace jam habere
 » potes, si prælio vincas, gloriæ adjeceris;
 » quantum ademeris, si quid adversi eveniat.
 » Simul parta ac sperata decora unius horæ
 » fortuna evertere potest. Omnia in pace
 » jungenda tuæ potestatis sunt, P. Corneli:
 » tunc ea habenda fortuna erit, quam Dii
 » dederint. Inter pauca felicitatis virtutisque
 » exempla M. Atilius quondam in hac eadem
 » terra fuisset, si victor pacem petentibus
 » dedisset Patribus nostris: non (q) statuen-
 » do tandem felicitati modum, nec cohiben-
 » do efferentem se fortunam, quanto altius
 » elatus erat, eo sædius conruit. Est quidem
 » ejus, qui dat, non qui petit, condiciones
 » dicere pacis: sed forsitan non indigni simus.

U. c. 550.
 a. C. 202.

(q) sed non Gron. Crev.

U. c. 350. » qui nobismet ipsi (r) multam inrogemus.
q. C. 202. » Non recusamus, quin omnia, propter quæ
 » bellum initum est, vestra sint, Sicilia, Sar-
 » dinia, Hispania, quidquid insularum toto
 » inter Africam Italianque continetur mari.
 » Carthaginienses, inclusi Africæ litoribus,
 » vos (quando ita Diis placuit) externa
 » etiam terra marique videamus regentes im-
 » peria. Haud negaverim, propter non nimis
 » sincere petitam aut expectatam nuper pa-
 » cem, suspectam esse vobis Punicam fidem.
 » Multum, per quos petita sit, ad fidem
 » tuendæ pacis pertinet, Scipio. Vestri quo-
 » que (ut audio) Patres nonnihil etiam ob
 » hoc, quia parum dignitatis in legatione erat,
 » negaverunt pacem. Hannibal peto pacem :
 » qui neque peterem, nisi utilem crederem ;
 » & propter eandem utilitatem tuebor eam,
 » propter quam petii. Et, quemadmodum,
 » quia a me bellum cœptum est, ne quem
 » ejus pœniteret, quoad ipsi invidere Dei,
 » præstiti ; ita adnitar, ne quem pacis per me
 » partæ pœniteat. »

*Responsio
 Scipionis.*

XXXI. ADVERSUS hæc imperator Roma-
 nus in hanc fere sententiam respondit. « Non

(r) *ipsis Gron.*

» me fallebat, Hannibal, adventus tui spe *U. c. 550.*
 » Carthaginieneses & præsentem induciarum *a. C. 202.*
 » fidem, & spem pacis turbasse. Neque tu
 » id sane dissimulas, qui de conditionibus su-
 » perioribus pacis omnia subtrahas, præter
 » ea, quæ jam pridem in nostra potestate
 » sunt. Ceterum, sicut tibi curæ est, sentire
 » cives tuos, quanto per te onere leventur:
 » sic mihi laborandum est, ne, quæ tunc
 » pepigerunt, hodie subtracta ex conditioni-
 » bus pacis, præmia perfidiæ habeant. Indigni,
 » quibus eadem pateat conditio, ut etiam pro-
 » sit vobis fraus, petitis. Neque patres nostri
 » priores de Sicilia, neque nos de Hispania
 » fecimus bellum. Et tunc Mamertinorum
 » sociorum periculum, & nunc Sagunti exci-
 » dium nobis pia ac justa induerunt arma.
 » Vos laceffisse, & tu ipse fateris, & Dei
 » testes sunt: qui & illius belli exitum fe-
 » cundum jus fasque dederunt, & hujus dant
 » & dabunt. Quod ad me adinet, & huma-
 » næ infirmitatis memini, & vim fortunæ
 » reputo, & omnia, quæcumque agimus,
 » subjecta esse mille casibus scio. Ceterum,
 » quemadmodum superbe & violenter me
 » faterer facere, si prius, quam in Afri-

U. c. 556.
a. C. 202.

» cam trajecissem , te tua voluntate ceden-
» tem Italia , & , inposito in naves exercitu,
» ipsum venientem ad pacem petendam ad-
» spernarer ; sic nunc , quum prope manu
» conferta resitantem ac tergiversantem in
» Africam adtraxerim , nulla sum tibi vere-
» cundia obstrictus. Proinde si quid ad ea ,
» in quæ tum pax conventura videbatur, (quæ
» sint, nosti) multæ navium cum comœatu
» per inducias expugnataram legatorumque
» violatorum adjicitur ; est , quod referam
» ad consilium. Sin illa quoque gravia viden-
» tur, bellum paratæ , quoniam pacem pati
» non potuistis. » Ita infecta pace , ex con-
» loquio ad suos quum se recepissent, frustra
» verba jactata renunciant : armis decernendum
» esse , habendamque eam fortunam , quam
» Dii dedissent.

*Infecta
pace
redeunt.*

*Omnia
parantur
ad
prælium.*

XXXII. In castra ut est ventum , pronun-
» ciant ambo , « Arma expedirent milites ani-
» mosque ad supremum certamen , non in
» unum diem , sed in perpetuum , si felicitas
» adefset, victores. Roma, an Carthago , jura
» gentibus darent , ante crastinam noctem
» scituros. Neque enim Africam , aut Italiam,
» sed orbem terrarum victoriæ præmium fore ;

» par periculum præmio, quibus adversæ *U. c. 550a*
 » pugnae fortuna fuisset.» Nam neque Roma- *a. C. 20. a*
 nis effugium ullum patebat in aliena ignota-
 que terra: & Carthagini, supremo auxilio
 effuso, adesse videbatur præsens excidium.
 Ad hoc discrimen procedunt postero die duo-
 rum opulentissimorum populorum duo longe
 clarissimi duces, duo fortissimi exercitus,
 multa ante parta decora aut cumulaturi eo
 die, aut everfuri. Anceps igitur spes & me-
 tus miscabant animos: contemplantibusque
 modo suam, modo hostium aciem, quum
 oculis magis, quam ratione, pensarent vi-
 res, simul læta, simul tristitia obversabantur.
 Quæ ipsis sua sponte non subcurrebant, ea
 duces admonendo atque hortando subjiciunt.
 Pœnus sedecim annorum in terra Italia res
 gestas, tot duces Romanos, tot exercitus
 occidione occisos, & sua cuique decora, ubi
 ad insignem alicujus pugnae memoria militem
 venerat, referebat. Scipio Hispanias, & re-
 centia in Africa prælia, & confessionem hos-
 tium, quod neque non petere pacem propter
 metum, neque manere in ea præ insita ani-
 mis perfidia potuissent. Ad hoc, colloquium
 Hannibalis in secreto habitum, ac liberum

U. c. 550.
a. C. 202.

fingenti, quæ velit, flectit. Ominatur, quibus quondam auspiciis patres eorum pugnaverint ad Ægates insulas, ea illis exeuntibus in aciem portendisse Deos. « Adesse finem » belli ac laboris. In manibus esse prædam » Carthaginis, reditum domum in patriam, » ad parentes, liberos, conjuges, Penatesque » Deos. » Celsus hæc corpore, vultuque ita læto, ut vicisse jam crederes, dicebat. Instruit deinde primos hastatos; post eos principes: triariis postremam aciem clausit.

*Acies
Scipionis.*

XXXIII. Non confertas autem cohortes ante sua quamque signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes, ut esset spatium, quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium (cujus ante legati, eo anno quæstoris extra sortem ex senatusconsulto opera utebatur) cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masinissam Numidasque ab dextro obposuit. Vias patentes inter manipulos antesignanorum velutibus (ea tunc levis armatura erat) complevit: dato præcepto, ut, ad inpetum elephantorum, aut post rectos refugerent ordines, aut, in dextram lævamque discursu adplicantes se antesignanis, viam, qua intruerent in ancipitia tela,

belluis darent. Hannibal ad terrorem primum elephantos (octoginta autem erant, quot nulla umquam in acie ante habuerat) instruxit : deinde auxilia Ligurum Gallorumque, Baliaribus Maurisque admixtis; in secunda acie Carthaginienses Afrosque & Macedonum legionem; modico inde intervallo relicto, subsidiarium aciem Italicorum militum (Brutii plerique erant, vi ac necessitate plures, quam sua voluntate, decedentem (s) ex Italia secuti) instruxit. Equitatum etiam ipsum circumdedit cornibus : dextrum Carthaginienses, sinistrum Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mos, non lex, non arma, non vestitus habitusque, non causa militandi eadem esset. Auxiliariis & præfens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atque insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ, deductis ex asperrimis montibus, in spem victoriæ ostentantur. Mauros Numidasque Masinissæ inpotenti futuro dominatu terret. Aliis aliæ spes ac metus jactantur. Carthaginiensibus mœnia patriæ, Dii Penates,

U. c. 538.
a. C. 202.

Acies
Hannibalis.

(s) *discedentem Gron. Crev.*

U. c. 550. a. C. 202. sepulcra majorum, liberi cum parentibus, conjuges pavidæ, aut excidium servitiumque, aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in spem medium ostentatur. Quum maxime hæc imperator apud Carthaginienses, duces suarum gentium inter populares, plerique (t) per interpretes inter inmixtos alienigenis, agerent, tubæ cornuaque ab Romanis cecinerunt: tantusque clamor ortus, ut elephantum in suos, sinistro maxime cornu, verterentur, Mauros ac Numidas. Addidit facile Masinissa percussis terrorem, nudavitque ab ea parte aciem equestri auxilio. Paucæ tamen bestiarum, intrepidæ in hostem actæ, inter velitum ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant. Resilientes enim ad manipulos velites, quum viam elephantis, ne obtererentur, fecissent; in (u) ancipites ad ictum utrimque conjiciebant hastas; nec pila ab antesignanis cessabant; donec undique incidentibus telis exacti ex Romana acie, hi quoque in suo dextro cornu ipsos Carthaginiensium equites in fugam verterunt. Lælius, ut turbatos vidit hostes, addit percussis terrorem.

XXXIV;

(t) pleraque Crev. (u) in eos Gron.

XXXIV. UTRIMQUE equite nudata erat Punica acies, quum pedes concurrat, nec spe, nec viribus jam par. Ad hoc, dictu parva, sed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor a Romanis, eoque major & terribilior; dissonæ illis, ut gentium multarum discrepantibus linguis, voces. Pugna Romana stabilis, & suo & armorum pondere incumbentium in hostem: concursatio & velocitas illinc major, quam vis. Igitur primo inpetu extemplo movere loco hostium aciem Romani. Ala deinde & umbonibus pulsantes, in submotos gradu inlato, aliquantum spatii, velut nullo resistente, incessere; urgentibus & novissimis primos, ut semel motam aciem sensere; quod ipsum vim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hostes, auxiliares cedentes secunda acies, Afri & Carthaginenses, adeo non sustinebant, ut contra etiam, ne resistentes pertinaciter primos cædendo ad se perveniret hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: &, in suos versi, partim refugere in secundam aciem, partim non recipientes cædere, uti paullo ante non adjuti, & tunc exclusi. Et prope duo jam permixta prælia erant, quum Car-

U. c. 550.
a. C. 202.

U. e. 550.
a. C. 202.

thaginieſes ſimul cum hoſtibus, ſimul cum ſuis cogereſtur conferere manus. Non tamen ita percuſſos iratoſque in aciem acceperere; ſed, denſatis ordinibus, in cornua vacuumque circa campum extra proelium eiecere, ne pavidos fuga vulneribusque milites in certam & integram aciem miſcerent. Ceterum tanta ſtrages hominum armorumque locum, in quo ſteterant paullo ante auxiliares, compleverat, ut prope difficilior tranſitus eſſet, quam per confertos hoſtes fuerat. Itaque, qui primi erant, haſtati, per cumulos corporum armorumque & tabem ſanguinis, qua quiſque poterat, ſequentes hoſtem, & ſigna & ordines confuderunt. Principum quoque ſigna fluctuari cœperant, vagam ante ſe cernendo aciem. Quod Scipio ubi vidit, receptui propeere canere haſtatis juſſit: &, faucis in poſtremam aciem ſubductis, principes triariosque in cornua inducit; quo tutior firmiorque media haſtatorum acies eſſet. Ita novum de integro proelium ortum eſt: quippe ad veros hoſtes perventum erat, & armorum genere, & uſu militiæ, & fama rerum geſtarum, & magnitudine vel ſpei vel periculi parés. Sed & numero Romanus fu-

terior erat, & animo: quod jam equites, *U. c. 550.*
 jam elephantos fuderat: jam, prima acie pul- *a. C. 202.*
 sa, in secundam pugnabat.

XXXV. IN tempore Lælius ac Masinissa, pulsos per aliquantum spatii secuti equites, revertentes in aversam hostium aciem incur- rere. Is demum equitum inpetus fudit hostem. Multi circumventi in acie cæsi: multi per patentem circa campum fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginensium sociorumque cæsa eo die supra millia viginti: par ferme numerus captus est, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad duo millia cecidere. Hannibal, cum paucis equitibus inter tumultum elapsus, Adrumetum perfugit: omnia & in prælio, & ante aciem, priusquam excederet pugna, expertus; & confessione etiam Scipionis, omniumque peritorum militiæ, illam laudem adeptus, singulari arte aciem eo die instruxisse. Elephan- tos in prima fronte: quorum fortuitus inpe- tus atque intolerabilis vis, signa sequi, & ser- vare ordines, (in quo plurimum spei pone- rent) Romanos prohiberet. Deinde auxiliares ante Carthaginensium aciem, ne homines

*Vincunt
 Romani,*

U. c. 550.
a. C. 202.

mixti ex (v) conlutione omnium gentium, quos non fides teneret, sed merces, liberum receptum fugæ haberent: simul primum ardorem atque inperum hostium excipientes fatigarent; ac, si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent. Tum, ubi omnis spes esset, milites Carthaginienses Afrosque: ut, omnibus rebus aliis pares, eo, quod integri cum fessis ac faucis pugnarent, superiores essent. Italicos, intervallo quoque diremtos, incertos focii an hostes essent, in postremam aciem submotos. Hoc edito velut ultimo virtutis opere, Hannibal, quum Adrumetum refugisset, aditusque inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quam puer inde profectus erat, redisset, fassus in curia est, non proelio modo se, sed bello victum, nec spem salutis alibi, quam in pace inpetranda esse.

XXXVI. SCIPIO, confestim a proelio expugnatis hostium castris direptisque, cum ingenti præda ad mare ac naves rediit; nuncio adlato, P. Lentulum cum quinquaginta rostratis, centum onerariis, cum (x) omni

(v) ex del. Gron. Crev.

(x) cum del. Gron. Crev.

genere commeatus, ad Uticam accessisse. Ad-
 movendum igitur undique terrorem perculsæ
 Carthagini ratus, misso Lælio Romam cum
 victoriæ nuncio, Cn. Octavium terrestri iti-
 nere ducere legiones Carthaginem jubet:
 ipse ad suam veterem nova Lentuli classe
 adjuncta, profectus ab Utica portum Cartha-
 ginis petit. Haud procul aberat, quum velata
 infulis ramisque oleæ Carthaginensium ob-
 currit navis. Decem legati erant principes
 civitatis, auctore Hannibale missi ad peten-
 dam pacem. Qui quum ad puppim prætoris
 navis accessissent, velamenta supplicum por-
 rigentes, orantes, inplorantesque fidem &
 misericordiam Scipionis; nullum iis aliud
 responsum datum, quam ut Tunetem veni-
 rent: eo se moturum castra. Ipse ab contem-
 plato situ Carthaginis, non tam noscendi in
 præsentia, quam deprimendi hostis causa,
 Uticam, eodem & Octavio revocato, rediit.
 Inde procedentibus ad Tunetem nuncius adla-
 tus, Verminam, Syphacis filium, cum equi-
 tibus pluribus, quam peditibus, venire Car-
 thaginensibus auxilio. Pars exercitus cum
 omni equitatu Saturnalibus primis agmen
 adgressa, Numidas levi certamine fudit. Exitu

U. e. 550.
 a. C. 202.

*Carthagi-
 nenses pa-
 cem pe-
 tunt.*

U. c. 550.
a. C. 202.

*Numidæ
fusi.*

*Legati
Carthag.
ad Scipio-
nem.*

quoque fugæ intercluso, a parte omni circumdatis equitibus, quindecim millia hominum cæsa; mille & ducenti vivi capti sunt, & equi Numidici mille & quingenti, signa militaria duo & septuaginta (y). Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita, legati que triginta Carthagine ad Scipionem venerunt. Et illi quidem multo miserabilius, quam ante, (quo magis cogebat fortuna) egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In consilio quamquam justa ira omnes ad delendam stimulabat Carthaginem; tamen, quum, & quanta res esset, & quam longi temporis obsidio tam munitæ & tam (z) validæ urbis, reputarent, & ipsum Scipionem expectatio successoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, sollicitaret, ad pacem omnium animi versi sunt.

*Conditio-
nes pacis
a Scipione
dictæ.*

XXXVII. POSTERO die, revocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, ut, tot cladibus edocti, tandem Deos &

(y) septuaginta duò Gron. Crev.

(z) tam del. Gron. Crev.

jusjurandum esse crederent; conditiones pacis
 dictæ: « Ut liberi legibus suis viverent. Quas
 » urbes, quosque agros, quibusque finibus
 » ante bellum tenuissent, tenerent, populan-
 » dique finem eo die Romanus faceret. Per-
 » fugas, fugitivosque, & captivos omnes
 » redderent Romanis, & nave r fratas,
 » præter decem triremes, traderent, elephan-
 » tosque, quos haberent domitos: neque do-
 » marent alios. Bellum neve in Africa, neve
 » extra Africam, injussu populi Romani ge-
 » rerent. Masinissæ res redderent, foedusque
 » cum eo facerent. Frumentum stipendiumque
 » auxilii, donec ab Roma legati redissent (a)
 » præstarent. Decem millia talentum argenti,
 » descripta pensionibus æquis in annos quin-
 » quaginta, solverent. Obsides centum arbi-
 » tratu Scipionis darent: ne minores qua-
 » tuordecim annis, neu triginta majores. In-
 » ducias ita se daturum, si per priores indu-
 » cias naves onerariæ captæ, quæque fuissent
 » in navibus, restituerentur. Aliter nec indu-
 » cias, nec spem pacis ullam esse. » Has con-
 » ditiones legati quum domum referre (b) jussi

U. c. 550.
 a. C. 202.

(a) rediissent Gron. Crev.

(b) ferre Gron.

U. e. 550.
a. C. 202

*Gisgonem
contra pacem dicere
vetat Hannibal.*

in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem processisset, audireturque a multitudine, inquieta eadem & inbelli: indignatus Hannibal, dici ea in tali tempore audiri que, adreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. Quæ insueta liberæ civitati species quum fremitum populi movisset, perturbatus militaris vir urbana libertate, «Novem, [inquit] annorum a vobis profectus, post sextum & tricesimum (c) annum redii. Militares artes, quas me a puero fortuna nunc privata, nunc publica docuit, probe videor scire. Urbis ac fori jura, leges, mores, vos me oportet doceatis.» Excusata imprudentia de pace multis verbis differuit, quam nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maxime difficile erat, quod ex navibus per inducias captis nihil, præter ipsas comparebat naves; neque inquisitio erat facilis, adversantibus paci, qui arguerentur. Placuit naves reddi, & homines utique inquiri. Cetera, quæ abessent, æstimanda Scipioni permitti: atque ita pecunia luere Carthaginienses. Sunt qui Hannibalem ex acie ad mare pervenisse, inde præparata nave ad re-

Pacem accipiunt Carthag.

(c) trigesimum sextum Gron. Crev.

gem Antiochum extemplo profectum tradant : *U. c. 550.*
 postulantique ante omnia Scipioni, ut Han- *a. C. 202.*
 nibal sibi traderetur, responsum esse, Hanni-
 balem in Africa non esse.

XXXVIII. POSTQUAM redierunt ad Sci-
 pionem legati ; quæ publica in navibus fue-
 rant, ex publicis descripta rationibus quæsto-
 res : quæ privata, profiteri domini iussi ; pro
 ea summa pecuniæ viginti quinque millia
 pondo argenti præsentia exacta : induciæque
 Carthaginensibus datæ in tres menses. Addi-
 tum, ne per induciarum tempus alio usquam,
 quam Romam, mitterent legatos : &, qui-
 cumque legati Carthaginem venissent, ne
 ante dimitterent eos, quam Romanum impe-
 ratorem, qui, & quæ petentes venissent,
 certiozem facerent. Cum legatis Carthagi-
 nensibus Romam missi L. Verurius Philo, &
 M. Marcius Ralla, & L. Scipio imperatoris
 frater. Per (d) eos dies commeatus ex Sici-
 lia Sardiniaque tantam vilitatem annonæ effe-
 cerunt, ut pro vectura frumentum mercator
 nautis relinqueret. Romæ ad nuncium pri-
 mum rebellionis Carthaginensium trepidatum
 fuerat ; iussusque erat Ti. Claudius mature in

*Induciæ
 in tres
 menses.*

(d) *Post Gron.*

U. c. 550. Siciliam classem ducere, atque inde in Africa

a. C. 202.

cam trajicere, & alter consul M. Servilius ad urbem morari, donec, quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaque classe ab Ti. Claudio consule facta erant; quod Patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus

Prodigia.

daretur, quam consulis, censuerant. Prodigia quoque, nunciata sub ipsam famam rebellionis, terrorem adtulerant. Cumis solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. Et in Veliterno agro terra ingentibus cavernis confedit, arboresque in profundum haustæ. Ariciæ forum, & circa tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta, de cælo tacta; & in Palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio novemdiali sacro, cetera hostiis majoribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa. Nam ita abundavit Tiberis, ut ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. Ceterum ludorum ipso die, subita serenitate orta, pompa, duci cœpta ad portam Collinam, revocata deductaque in circum est, quum decessisse inde aquam nunciatum esset:

lætitiâque populo & ludis celebritatem *U. e. 559.*
 addidit sedes sua sollemni spectaculo reddita. *a. C. 202.*

XXXIX. CLAUDIUM consulem, profectum tandem ab urbe, inter portus Cofanum Laurentanumque atrox vis tempestatum adorta in metum ingentem adduxit. Populonium inde quum pervenisset, stetitque ibi, dum reliquum tempestatum exsæviret, Ilvam insulam, & ab Ilva Corsicam, a Corsica in Sardiniam trajecit. Ibi superantem Insanos montes, multo & sævior & infestioribus locis tempestatum adorta, disjecit classem. Multæ quassatæ armamentisque spoliatæ naves: quædam fractæ. Ita vexata ac lacerata classis Carales tenuit. Ubi dum subductæ reficiuntur naves, hiems obpressit: circumactumque anni tempus, &, nullo prorogante imperium, privatus Ti. Claudius classem Romam reduxit. M. Servilius, ne comitiorum causa ad urbem revocaretur, dictatore dicto C. Servilio Gemino, in provinciam est profectus. Dictator magistrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempestatum prohibuerunt. Itaque, quum pridie Idus Martias veteres magistratu (e) abissent,

*Classis
 Claudii
 Cof.
 tempestate
 vexata.*

(e) *magistratus Gron. Crev.*

U. e. 550. novi subfecti non essent, respublica sine curulibus magistratibus erat. T. (f) Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. In locum ejus subfectus C. Sulpicius Galba. Ab Licinio Lucullo & Q. Fulvio ædilibus curulibus ludi Romani ter toti instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ viatoresque ædilitii clam egressisse per indicem comperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Ælius Tubero & L. Lætorius ædiles plebis vitio creati, magistratu se abdicarunt, quum ludos ludorumque causa epulum Jovi fecissent, & signa tria ex multatio argento facta in Capitolio posuissent. Cerealia ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt.

*Legati
Carthaginienses
Romam
veniunt.*

XL. LEGATI ex Africa Romani simul Carthaginiensesque quum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. Ubi quum L. Veturius Philo, pugnatum cum Hannibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemque tandem lugubri bello inpositum ingenti lætitia Patrum exposuisset; adjecit, Vermianam etiam, Syphacis filium, quæ parva bene gestæ rei accessio erat, devictum. In concionem inde prodire jussus, gaudiumque id

(f) L. Gron. Crev.

populo inpartire (g). Tum patuere, facta gratulatione, omnia in urbe templa, supplicationesque in triduum decretæ. Legatis Carthaginensium & Philippi regis (nam ii quoque venerant) petentibus, ut senatus sibi daretur, responsum iussu Patrum ab dictatore est, consules novos eis senatum duros esse.

Comitia inde habita. Creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus: Prætores,

M. Junius Pennus, cui fors urbana evenit; M. Valerius Falto Bruttios, M. Fabius Bureo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam est for-

titus. De provinciis consulum nihil ante placebat agi, quam legati Philippi regis & Carthaginensium auditi essent. Belli finem alterius, principium alterius prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat provinciæ Africæ; seu bellum foret, facilem victoriam, seu jam finiretur, finiti tanti belli se consule gloriam petens. Negare itaque prius quidquam agi passurum, quam sibi Africa decreta esset, concedente collega, moderato viro & prudenti; qui gloriæ ejus certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum esset, etiam inpar futurum cernebat.

(g) *impertire Gron. Crev.*

U. c. 551.
a. C. 201.

Cn. Corne-
lio, P.
Ælio Coss.
Provincia.

U. c. 551. a. c. 201. Q. Minucius Thermus & M. Acilius Glabrio, tribuni plebis, « rem, priore anno nequid-
» quam tentatam ab Ti. Claudio consule, Cn.
» Cornelium tentare » aiebant. « Ex auctori-
» tate Patrum latum ad populum esse, cujus
» vellent imperium in Africa esse. Omnes
» quinque & triginta tribus P. Scipioni id im-
» perium decreffe. » Multis contentionibus,
& in senatu & ad populum acta res, postre-
mo eo deducta est, ut senatui permitterent.
Patres igitur iurati (ita enim (h) convenerat)
censuerunt, uti consules provincias inter se
compararent, fortirenturve, uter classem na-
vium quinquaginta haberet. Cui clasfis ob-
venisset; in Siciliam navigaret : si pax cum
Carthaginienfibus componi nequisset, in Afri-
cam trajiceret. Consul mari, Scipio eodem,
quo adhuc, jure imperii terra rem gereret.
Si conditiones convenirent pacis, tribuni
plebis populum rogarent, utrum consulem,
an P. Scipionem, juberent pacem dare; &
quem, si deportandus exercitus victor ex Afri-
ca esset, deportare. Si pacem per P. Scipio-
nem dari, atque ab eodem exercitum deportari
jussissent, ne consul ex Sicilia in Africam

(h) enim del. Gron. Gres.

trajiceret. Alter consul, cui Italia evenisset, *U. e. 551.*
 duas legiones a M. Sextio prætore acciperet. *a. C. 201.*

XLI. P. SCIPIONI cum exercitibus, quos haberet, in provincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Faltoni duæ legiones in Bruttis, quibus C. Livius prioris anno præfuerat, decretæ. P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus pro prætore habuisset, decernitur. M. Servilio prioris anni consuli, cum suis duabus item legionibus, in Etruria prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias adtineret, aliquot jam annos ibi L. Cornelium Lentulum & L. Manlium Acidinum esse. Uti consules cum tribunis agerent, si eis videretur, ut plebem rogarent, cui juberent in Hispania imperium esse. Is ex duobus exercitibus in unam legionem conscriberet Romanos milites, & in quindecim cohortes socios Latini nominis, quibus provinciam obtineret: veteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli quinquaginta navium classis ex duabus classibus, Cn. Octavii, quæ in Africa esset, P. Villi, quæ Siciliæ oram tuebatur,

*U. c. 551.
a. C. 201.*

decreta, ut, quas naves vellet, deligeret. P. Scipio quadraginta (i) longas naves haberet, quas habuisset; quibus si Cn. Octavium, sicut præfuisset, præesse vellet, Octavio pro prætorè in eum annum imperium esset: si Lælium præficeret, Octavius Romam decederet: reduceretque naves, quibus consuli usus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naves decretæ. Et consules duas legiones urbanas scribere iussi: ut quatuordecim legionibus eo anno, centum navibus longis respublica administraretur.

*14 Legionibus,
100 navibus
res gesta.
Legati
Philippi.*

XLII. Tum de legatis Philippi & Carthaginiensium actum. Priores Macedonas introduci placuit: quorum varia oratio fuit; partim purgantium, quæ questi erant missi ad regem a Roma legati de populatione sociorum; partim ultro accusantium quidem & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium; (quem ex tribus ad se missis legatis, delectu habito, substituisse, & se bello laceffisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis signis conlatis pugnasse) partim postulantium, ut Macedones duxque eorum Sopater, qui apud Hannibalem mercede militassent, captique in vinculis essent, sibi resti-

(i) *quingenta Gron. Crev. tuerentur.*

tuerentur. Adversus ea M. Furius, missus ad
 id ipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit,
 « Aurelium relictum, ne socii populi Romani,
 » fessi populationibus atque injuria, ad regem
 » deficerent, finibus sociorum non excessisse:
 » dedisse operam, ne impune in agros eorum
 » transcenderent populatores. Sopatrum ex
 » purpuratis & propinquis regis esse: eum
 » cum quatuor millibus Macedonum & pe-
 » cunia missum nuper in Africam esse, Han-
 » nibali Carthaginensibusque auxilio. » De
 his rebus interrogati Macedones quum per-
 plexe responderent, ipsi ante responsum tulerunt,
 « Bellum quærere regem, & si per-
 » gat, propediem inventurum. Dupliciter ab
 » eo fœdus violatum: & quod sociis populi
 » Romani injurias fecerit, bello armisque
 » lacefferit: & quod hostes auxiliis & pe-
 » cunia juverit. Et P. Scipionem recte atque
 » ordinè videri fecisse & facere, quod eos,
 » qui arma contra populum Romanum feren-
 » tes capti sunt, hostium numero in vinculis
 » habeat. Et M. Aurelium e republica facere,
 » gratumque id senatui esse, quod socios po-
 » puli Romani, quando jure fœderis non pos-
 » set, armis tueatur. » Cum hoc tam tristi

U. c. 555.
 a. C. 201.

Cum tristi
 responso
 dimisso

U. c. 551.
a. C. 201.

Legati
Carthagi-
niensium.

responso dimissis Macedonibus, legati Carthaginienses vocati. Quorum ætatibus dignitatibusque conspectis, (nam longe primi civitatis erant) tum pro se quisque dicere, vere de pace agi. Insignis tamen inter ceteros Hasdrubal erat, (Hædum populares cognomine appellabant) pacis semper auctor, adversusque factioni Barcinæ. Eo tum plus illi auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem a republica transferenti. Qui quum varia oratione usus esset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne inpudenter certa negantibus difficilius venia esset, nunc monendo etiam Patres conscriptos, ut rebus secundis modeste ac moderate uterentur; «Si» se atque Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore uti voluissent, daturus» fuisse pacis conditiones, quas tunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam bonamque mentem dari. Populum» Romanum eo invidium esse, quod in secundis rebus sapere & consulere meminerit.» Et, Hercule, mirandum fuisse, si aliter» facerent. Ex insolentia, quibus nova bona» fortuna sit, impotentes lætitiæ insanire. Populo Romano usitata ac prope jam obsoleta

» ex victoria gaudia esse, ac plus pene par-
 » cendo victis, quam vincendo, imperium
 » auxisse. » Ceterorum miserabilior oratio
 fuit, commemorantium, « Ex quantis opibus
 » quo recidissent Carthaginiensium res. Nihil
 » eis, qui modo orbem prope terrarum ob-
 » tinuissent armis, superesse, præter Cartha-
 » ginis moenia. Iis inclusos, non terra, non
 » mari quidquam sui juris cernere. Urbem
 » quoque ipsam ac penates ita habituros, si
 » non in ea quoque, quo nihil ulterius sit,
 » sævire populus Romanus velit. » Quum
 flecti misericordia Patres adpareret, senato-
 rum unum infestum perfidiæ Carthaginiensium
 subclamasse ferunt, « Per quos Deos foedus
 » icturi essent, quum eos, per quos ante
 » ictum esset, fefellissent? Per eosdem [in-
 » quit Hasdrubal] qui tam infesti sunt foe-
 » dera violantibus. »

XLIII. INCLINATIS omnium ad pacem ani-
 mis, Cn. Lentulus consul, cui classis provin-
 cia erat, senatusconsulto intercessit. Tum
 M. Acilius & Q. Minucius tribuni plebis ad
 populum tulerunt, « Vellent, juberentne se-
 » natum decernere, ut cum Carthaginiensibus
 » pax fieret; & quem eam pacem dare,

U. c. 551. » quemque ex Africa exercitus deportare ju-
a. C. 201. » berent? » De pace uti rogassent, omnes
Plebiscitum tribus jusserunt : pacem dare P. Scipionem,
de pace. eundem exercitus deportare. Ex hacrogatio-
S. C. ne senatus decrevit, ut P. Scipio ex decem
de pace. legatorum sententia pacem cum populo Car-
 thaginiensi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde Patribus egere Carthaginienses, petieruntque, ut sibi in urbem introire, & conloqui cum civibus suis liceret, qui capti in publica custodia essent. Esse in iis partim propinquos amicosque suos, nobiles homines; partim ad quos mandata a propinquis haberent. Quibus conventis, quum rursus peterent, ut sibi, quos vellent, ex iis redimendi potestas fieret; jussi nomina edere: & quum ducentos ferme ederent, senatusconsultum factum est, « Ut legati Ro-
 » mani ducentos ex captivis, quos Carthagi-
 » nienfes vellent, ad P. Cornelium Scipionem
 » in Africam deportarent; nunciarentque ei,
 » ut, si pax convenisset, sine pretio eos Car-
Feciales. » thaginiensibus redderet. » Feciales quum in Africam ad foedus ferendum ire juberentur; ipsis postulantibus, senatusconsultum in hæc verba factum est: « Ut privos lapides silices,

» privasque verbenas secum ferrent: uti præ-
 » tor Romanus his imperaret, ut foedus feri-
 » rent, illi prætorem sagmina poscerent. »
 Herbæ id genus ex arce sumtum dari fecia-
 libus solet. Ita dimissi ab Roma Carthaginien-
 ses, quum in Africam venissent ad Scipio-
 nem, quibus ante dictum est legibus, pacem
 fecerunt. Naves longas, elephantos, perfu-
 gas, fugitivos, captivorum quatuor millia
 tradiderunt. Inter quos Q. Terentius Culleo
 senator fuit. Naves provectas in altum incendi
 iussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ
 remis agerentur, quidam tradunt: quarum
 conspectum repente incendium tam lugubre
 fuisse Pœnis, quam si tum (k) ipsa Carthago
 arderet. De perfugis gravius, quam de fugi-
 tivis, consultum; nominis Latini qui erant,
 securi percussi, Romani in crucem sublati.

XLIV. ANNIS ante quadraginta pax cum
 Carthaginensibus postremo facta erat, Q.
 Lutatio, A. Manlio consulibus. Bellum ini-
 tum annis post tribus & viginti, P. Cornelio
 Ti. Sempronio consulibus. Finitum est septi-
 modecimo anno, Cn. Cornelio, P. Ælio Pæ-
 to consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem

(k) tum del. Gron. Crev.

U. c. 551.
 a. C. 201.

Pax

Incensa
 500 naves.

V. c. 551.
a. C. 201.

*Risus
Hanniba-
lis in pu-
blico fletu.*

dixisse, Ti. Claudii primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelii, fuisse in mora, quo minus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carthagini (1) quum prima conlatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiaque & fletus in curia esset, ridentem Hannibalem ferunt conspectum. Cujus quum Hasdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, quum ipse lacrimarum causa esset; « Si, quemadmodum oris habitus cernitur oculis [inquit] sic & animus intus cerni posset, facile vobis adpareret, non læti, sed prope amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. Qui tamen nequaquam adeo est intempestivus, quam vestræ istæ absurdæ atque abhorrentes lacrimæ sunt. Tunc fletu decuit, quum ademta nobis arma, incensæ naves, interdictum externis bellis. Illo enim vulnere concidimus. Nec esse in vos, odio vestro, consultum ab Romanis credatis. Nulla magna civitas diu quiescere potest. Si foris hostem non habet, domi invenit: ut prævalida corpora ab externis causis tuta videretur, sed suis ipsa viribus onerantur.

(1) *Carthaginensibus Gron. Crev.*

» Tantum, nimirum, ex publicis malis sen-
 » timus, quantum ad privatas res pertinet:
 » nec in eis quidquam acrius, quam pecuniæ
 » damnum, stimulat. Itaque, quum spolia
 » victæ Carthagini detrahebantur, quum iner-
 » mem jam ac nudam destitui inter tot arma-
 » tas gentes Africæ cerneretis, nemo inge-
 » nuit. Nunc, quia tributum ex privato con-
 » ferendum est, tamquam in publico funere
 » comploratis. Quam vereor, ne propediem
 » sentiat, levissimo in malo vos hodie lacri-
 » maffe! » Hæc Hannibal apud Carthaginien-
 » ses. Scipio, concione advocata, Masinissam,
 » ad regnum paternum Cirta oppido & ceteris
 » urbibus agrisque, quæ ex regno Syphacis in
 » populi Romani potestatem venissent, adjectis
 » donavit. Cn. Octavium classem in Siciliam
 » ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit.
 » Legatos Carthaginensium Romam proficisci,
 » ut, quæ ab se ex decem legatorum sententia
 » acta essent, ea Patrum auctoritate populique
 » jussu confirmarentur.

XLV. PACE terra marique parta, exercitu
 in naves inposito, in Siciliam Lilybæum tra-
 jecit. Inde magna parte militum in navibus
 missa, ipse per lætam pace non minus, quam

*U. c. 557.
 a. C. 201.*

*Masinissa
 regno
 Syphacis
 donatus.*

*Scipio
 Romam
 reversus
 triumphat.*

U. c. 551.
a. C. 201.

victoria, Italiam, effusus non urbibus modo
 ad habendos honores, sed agrestium etiam
 turba obsidente vias, Romam pervenit, trium-
 phoque omnium clarissimo urbem est investus.
 Argenti tulit in ærarium pondo centum millia
 viginti tria. Militibus ex præda quadragenos
 æris divisit. Morte subtractus spectaculo ma-
 gis hominum, quam triumphantis gloriæ,
 Syphax est, Tibure haud ita multo ante mor-
 tuus, quo ab Alba traductus fuerat. Consecta
 mors tamen ejus fuit, quia publico funere est
 elatus. Hunc regem in triumpho ductum Poly-
 bius, haudquaquam spernendus auctor, tra-
 dit. Secutus Scipionem triumphantem est pi-
 leo capiti inposito Q. Terentius Culleo: om-
 nique deinde vita, ut dignum erat, libertatis
 auctorem coluit. Africanum cognomen mili-
 taris prius favor, an popularis aura, cele-
 braverit, an, sicuti Felicis Sullæ Magnique
 Pompeii patrum memoria, cœptum ab adsen-
 tatione familiari sit, parum compertum habeo.
 Primus certe hic imperator nomine victæ ab
 se gentis est nobilitatus. Exemplo deinde
 hujus, nequaquam victoria pares, insignes
 imaginum titulos claraque cognomina familiæ
 fecere.